

Primljeno: 5.2.2024.

Prihvaćeno: 13.3.2024.

DOI: <https://doi.org/10.36506/av.67.1>**Arian Rajh**

Filozofski fakultet
Zagreb, Hrvatska
arajh@ffzg.unizg.hr

**PRILOG ARHIVISTIČKOJ ETICI: OSOBINE ARHIVISTA,
PERSPEKTIVA PRAVEDNOSTI I VREDNOVANJE**

UDK: 174:930.25(094)
930.25.01-05

Izvorni znanstveni rad

Rad povezuje deontološko-aretaičke etičke modele s konceptom pravednosti i predstavlja novi arhivistički etički model, u ovom radu usredotočen na aktivnost vrednovanja. Autor pravednost promatra kao ponašanje ili djelovanje do kojega dovode određene osobine arhivista te se pravednost realizira već tijekom vrednovanja i ulaska gradiva u arhive (naravno, i tijekom opisivanja gradiva i davanja na korištenje gradiva, no ti postupci nisu u fokusu rada). Autor kreće od promišljanja osobina potrebnih za pravedno ponašanje današnjih arhivista. Te su osobine nužne da bi arhivisti u suvremenim pluralnim društvima mogli prepoznati potencijalne narative brojnih zajednica i pomoći im u njihovu očuvanju. Osobine i pravedno ponašanje u radu promišljamo kroz različite filozofske, psihološke, ali i arhivističke teorije. Autor pravednost sagledava počevši od raznih etičkih konstrukata i Rawlsove teorije, ali zamjenjuje Rawlsovu idealiziranu izvornu neutralnu poziciju samorefleksivnošću arhivista. Uz tu karakteristiku, autor izdvaja empatičnost, inkluzivnost i transparentnost. Vrednovanje promatra kao Austinov performativ te postavlja pitanje je li performativnost danas dovoljna ili je postupak vrednovanja potrebno dodatno legitimizirati. Na kraju autor donosi zaključak o etici, predloženom modelu, vrednovanju dokumentarnoga i arhivskoga gradiva te o vrednovanju samoga rada arhivista. Ovaj rad na temelju elaboracije vrednovanja predstavlja jedan novi konceptualni etički model, koji autor kasnije planira razraditi kroz deskriptivnu logiku i etičku ontologiju.

Ključne riječi: arhivistička etika; empatičnost; inkluzivnost; performativ vrednovanja; pravedno djelovanje; samoreflektivnost; transparentnost

Vrednovanje je groznica popraćena opsesivnim pamćenjem i zaboravljanjem.

Tko bi želio biti vrednovatelj? Samo grozničavi ili oni koji su preglupi da shvate u što se upuštaju.

Verne Harris¹

1. Uvod

Kada sam radio kao voditelj pisarnice i pismohrane u jednoj državnoj upravnoj organizaciji, dio zaduženja bio je pronaći edukacije za djelatnike svojega tadašnjega odsjeka, pa sam ih redovito slao na savjetovanja Hrvatskoga arhivističkoga društva, između ostalih stručnih edukacija u Hrvatskoj, kojih nije bilo mnogo. Iako su moji tadašnji kolege bili zadovoljni izlaganjima na savjetovanjima i kongresima, druženjem s prisutnima i aktivnostima društva, u nekoliko su mi navrata rekli da se osjećaju kao da ostaju izvan okruženja koje dijele arhivisti na tim skupovima, kao *outsideri*. Kada sam ih jednom, ne kao njihov voditelj, nego u opušenom kolegijalnom razgovoru, pitao zašto se tako osjećaju na edukacijama, rekli su mi da to nije zbog tema koje su obrađivane na njima, kao što je pretvorba gradiva, rad vanjskih službi sa stvarateljima i druge relevantne teme. Nisam dobio potpuno određen odgovor na svoje pitanje, no na slične stavove spisovoditelja i arhivista koji rade kod stvaratelja, u poslovnim organizacijama i upravi, može se naići i u literaturi. Jimerson, pozivajući se na Bruemmera i Abela, piše da je kod korporativnih arhivista riječ o unutarnjem sukobu između odanosti poslodavcu i stručne etike arhivista.² To mi se je učinilo plauzibilnim objašnjenjem koje se u našem podneblju odnosi na spisovoditelje i zaposlenike pismohrana organizacija izvan domene kulture te na kod njih prisutan osjećaj razlike korporativne kulture sa stručnom etikom (*Etički kodeks arhivista*) i “kulturalnom kulturom”, kulturom ponašanja koju dijele zaposlenici ustanova iz mreže nadležnih arhiva u resoru kulture. Drugim riječima, čini se da pripadnici cijele zajednice arhivista ne dijele arhivističku stručnu etiku u dovoljnoj mjeri.

¹ Verne Harris, *Archives and justice: A South African perspective* (Chicago: SAA, 2007), str. 140. Prijevod autora članka.

² Randall C. Jimerson, *Archives Power: Memory, Accountability, and Social Justice* (Chicago: SAA, 2009), str. 281-282, 289.

Moram priznati da sam, kao i Jimerson, imao osjećaj da arhivistička etika nije dovoljno zaživjela među svim stručnjacima koji upravljaju gradivom i da ju je potrebno (re)interpretirati članovima arhivističke zajednice koji ne rade u “glavnim arhivima”, javnim arhivima unutar resora kulture. To me je povelu pisanju ovoga rada. Kao nastavnik na fakultetu, sa studentima arhivistike od njihove prve godine sve do predmeta *Vrednovanje arhivskog gradiva* koji slušaju kasnije, radio sam na osvješćivanju današnje društvene uloge arhivista te problema vrijednosti,³ vrednovanja i značenja koncepta vrijednosti za djelovanje arhivista. Stvorio sam mišljenje da je važno u obrazovanje budućih arhivista uvrstiti takve teme, koje su ujedno teorijske i političke, odnosno etičke. Ovaj rad predstavlja pokušaj odgovora na etičko pitanje kakvi bi današnji pripadnici arhivističkih zajednica trebali biti, odnosno kakvi bi danas arhivisti mogli biti. Možemo li arhivističku etiku reinterpretirati? Kakvu bi etiku svi mogli dijeliti te kako ju uobličiti na koherentan i relativno jednostavan način? Zbog toga je tema rada etika, etika koja uključuje djelovanje arhivista s naglaskom na vrednovanje, kao i poželjne osobine svih arhivista, koje bi trebale biti čvršće povezane s tim djelovanjem.

Članovi iste zajednice imaju neke zajedničke osobine i mogu se pozivati na vrijednosti koje je zajednica u nekom trenutku prepoznala. Djelovanje arhivista usredotočeno je na provođenje postupaka vrednovanja, stjecanja gradiva, opisanja gradiva, čuvanja i upravljanja gradivom i pripreme toga gradiva za korištenje. Još i danas na različitim skupovima može se čuti da je djelovanje arhivista neutralno i objektivno, a da su arhivisti samozatajni, neprimjetni i skriveni iza posla koji obavljaju. Ipak, samorefleksivni diskurs arhivistike u zadnjih nekoliko desetljeća naučio nas je da, prvo, osobe koje opisuju i daju svoju interpretaciju gradiva, reprezentaciju reprezentacije događaja, ne mogu biti nevidljive. Povjesničari su oni koji su u radu arhivista vidjeli mimezu prošlih stvarnosti umjesto posla pripreme gradiva, obrade, interpretacije i kazivanja, a arhivisti su takvu sliku o sebi onda preuzeli. Međutim, je li to baš tako i treba li bježati od činjenice da smo mi ti koji nešto aktivno činimo s gradivom? Možemo li “ponovno vrednovati” autopercepciju arhivističke interpretacije iz negativne u pozitivnu, iz skrivenoga mimetičkoga tumačenja prošlosti u suvereno i stručno sustvaranje priča i identiteta društva temeljem tih isječaka iz prošlosti? Stvaranje priča iz arhivskoga gradiva Scott Cline nazvao je arhivističkom validnošću.⁴ Validnost je ispravnost, što je jedno od značenja na hrvatskom jeziku, i prihvatljivost, što je jedno od značenja na engleskom jeziku, tako da se možemo pitati zašto se je na interpretativnost arhivskoga posla gledalo kao na nešto negativno, neispravno, neprihvatljivo. Zašto je odbacivanje interpretativnosti u poslu arhivista i dalje ostalo

³ Osvješćivanje vrijednosti kao koncepta nije novo. Tako već 1935. Campbell opaža i naglašava »rast svijesti o vrijednostima«. C. A. Campbell, “Moral and non-moral values: A study in the first principles of axiology,” *Mind* 44, br. 175 (1935): str. 280.

⁴ Scott Cline, *Archival Virtue: Relationship, Obligation, and the Just Archives* (Chicago: SAA, 2021), str. 101-114.

dijelom naše samo-percepcije? Rekao bih da interpretacija, na djelu prilikom arhivističke obrade gradiva, nipošto ne umanjuje taj rad arhivista. Ona predstavlja davanje stručnoga i ljudskoga doprinosa arhivista na postupke stvaranja gradiva, odnosno su-djelovanje arhivista u konstrukciji sjećanja, slike povijesti, identiteta.

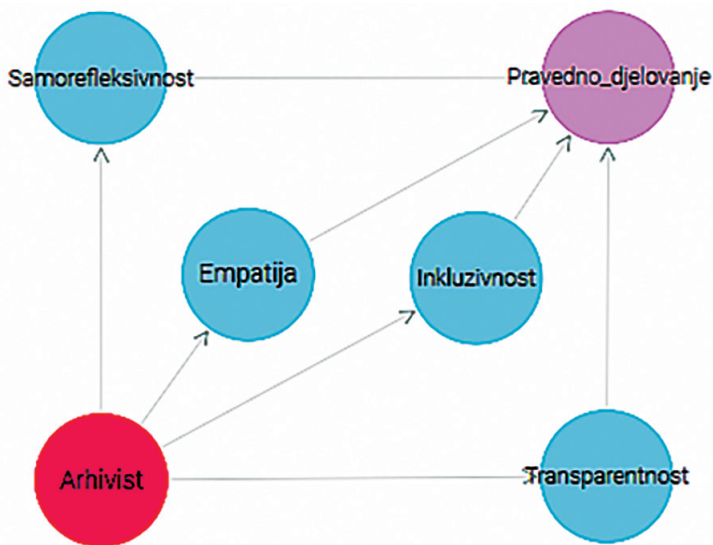
2. Rasprava o osobinama arhivista i pravednosti

Etika je filozofska disciplina koja se bavi moralom i pravilima moralnoga ponašanja. Subjekti tradicionalne etike su ljudi. Jedna je od čestih etičkih tema problem pravednosti, koji se u tekstovima nekih kanonskih autora od antike do 20. stoljeća povezuje s nepristranošću. Nepristranost nije jedini pojam koji možemo povezati s problemom pravednosti. Danas možemo postaviti pitanje je li etika svojstvena samo ljudima, budući da se eksperimentira s moralom u području umjetne inteligencije. Čitajući literaturu, kao što je rad *The Moral Machine experiment*, rad o primjenama morala na umjetnu inteligenciju i autonomna vozila, postavlja se pitanje zamjenjuje li se u pojmu pravednosti kriterij nepristranosti s kriterijem svođenja štete na najmanju moguću mjeru.⁵ Etika se, kao i svaka druga znanstvena disciplina, s vremenom mijenja. Etika se dijeli na etiku koja odgovara na pitanje što trebamo činiti (deontologiju, etiku dužnosti, etiku postupanja) i etiku koja odgovara na pitanje kakav treba biti (etiku vrlina, etiku osobina, aretaičku etiku).⁶ Stručne etike obično su etike postupanja, deontologije, kao što je *Etički kodeks arhivista* iz 1996. (franc. *Code de déontologie des archivistes*). Što se aretaičkih etika tiče, one pretpostavljaju ideju dobra i dobru prirodu pojedinca kao moralni ontološki temelj poželjnih osobina koji je inherentan i zajednički ljudima bez određenih psihosocijalnih poremećaja i bolesti, a obično promišljaju i društvenu ulogu pojedinca. Taj temelj prema tim etikama omogućuje prepoznavanje osnovnih osobina koje se ne mogu izvesti iz drugih osobina. Te se osobine dalje mogu razvijati kroz život u zajednici, pa se daljnje razrade aretaičkih etika mogu usmjeriti prema idejama zajednice, društva,

⁵ Usp. Edmond Awad i dr., "The Moral Machine experiment." *Nature*, br. 563 (2018): str. 59-64. U njihovu je radu opisana internetska stranica *Moral Machine* sa zadaćom prikupljanja mišljenja velikoga broja ljudi o rješavanju moralnih dilema za treniranje umjetne inteligencije. Usp. "Welcome to the Moral Machine!" *Moral Machine*, pristupljeno 20. kolovoza 2024., <https://www.moralmachine.net/>. S tim sam se sustavom imao prilike upoznati i kroz dio postava centra Ars electronica u Linzu u Austriji. U radu su Awad i suradnici opisivali prikupljanje odluka povezanih sa situacijama kada autonomna vozila ne mogu izbjeći nesreće i kada moraju odabrati štetu u sudaru koja se čini manjom. Prikupljali su podatke o posljedicama sudara koje su moralno prihvatljivije većini ljudi (ozljeda ili smrt za putnike u autu ili pješake, vrste pješaka, životinje koje mogu stradati). Izbor ljudi koji su davali mišljenje za treniranje umjetne inteligencije nije bio nepristran. Štoviše, pokazalo se je da je pristranost u poimanju manje štete kulturno uvjetovana, ovisi od države do države te o kulturi vladavine prava i drugim čimbenicima. Edmond Awad i dr., "The Moral Machine experiment," str. 61-62. Dakle, zaključak bi bio da etika nije apsolutna, nego da je uvjetovana društvom i kulturom. Osim toga, čini mi se da etika shvaćena apsolutno uopće ne bi dopustila sudjelovanje u tom upitniku na stranici *Moral Machine*.

⁶ Boran Berčić, "Etika vrlina," *Filozofska istraživanja* 28, br. 1 (2008): str. 193.

kulture. Deontološke etike vođene su moralnim obvezama koje se moraju slijediti bez obzira na osobine. Smatram da je povezivanje deontologije i aretaičke etike ipak moguće jer vrline, kao poželjne karakteristike ili osobine, određuju postupanja.⁷ Dalje u tekstu rada određujem te osobine i ciljano postupanje. Pritom se moramo odmaknuti od apsolutnosti pravila kao temelja planiranoga postupanja, što je česta pojava u deontologijama. Isto tako, kao izvor poželjnih osobina ne moramo nužno izdvojiti samo jedan ontološki temelj – subjekt, unutarne i vanjske odrednice karaktera, odgoj kao proces, obrazovanje, društvo kao sustav, društvo kao skup odnosa i drugo. Izvor tu možemo smatrati višestrukim jer se oblikuju i razvijaju nove poželjne osobine kroz život i rad pojedinaca unutar zajednica i sredina. Primjerice, za samorefleksivnost kao osobinu možemo pratiti izvore u funkcioniranju subjekta, u iskustvu subjekta, njegovim sklonostima, u njegovu obrazovanju, programima obrazovanja, obrazovanju kao ovako ili onako valoriziranoj društvenoj funkciji i tako dalje. Drugim riječima, čini mi se da bi za povezivanje tih dvaju vrsta etika bilo potrebno odustati od traženja jedinstvenoga ontološkoga temelja etike kao jedne vrste krajnjega pitanja. *Slika 1* povezuje arhiviste, poželjne osobine i ponašanje.

*Slika 1. Vizualni prikaz arhivista, osobina i ponašanja*⁸

⁷ Berčić, "Etika vrlina," str. 194.

⁸ Prikazao u GraphDB Free Edition aplikaciji prema opisu koji sam izradio u Turtle datoteci sljedećega sadržaja: @prefix owl: <http://www.w3.org/2002/07/owl#> . @prefix rico: <https://www.ica.org/standards/RiC/ontology> . @prefix bcio: <http://humanbehaviourchange.org/ontology/bcio.owl> . <Arhivisti> a rico:DemographicGroup . <Zvanje_arhivist> a rico:OccupationType ; owl:sameAs <Arhivisti> . <Arhivisti>

Etički model koji je predložen na *Slici 2* i u *Tablici 1* u ovom radu spaja deontološku etiku i etiku potencijalnih osnovnih osobina arhivista. *Tablica 2* dalje razlaže povezanost ponašanja i osobina arhivista. Koje bi to osobine takva predložena etika trebala uključivati? Izraz *osobine arhivista* obuhvaća svojstva, odnosno opće osobine koje bi trebali dijeliti oni koji bilo u kojoj okolini rade na upravljanju i očuvanju dokumentarnoga i arhivskoga gradiva te načine na koje su oni “međusobno slični”.⁹ Izraz *osobina* koristim samo zato što ga smatram širim od izraza *vrлина*, zadržavajući, dakako, pritom moralnu dimenziju izraza.¹⁰ Minimalan skup poželjnih osnovnih osobina arhivista danas bi, smatram, uključivao: a) samorefleksivnost kao svjesnost važnosti svojih postupaka, tema i problema; b) empatičnost kao razumijevanje pozicija “drugih”; c) inkluzivnost kao uključivanje tema i problema važnih “drugima” u svoj postupak te uključivanje “drugih” u postupak, dijeljenje postupka; d) transparentnost, odnosno sklonost transparentnosti u smislu otvorenosti za javnu raspravu o postupku i ponašanju.

O osobinama kao etičkoj temi u arhivističkoj literaturi ima relativno malo tekstova. Jedan je od njih knjiga američkoga autora Scotta Clinea o arhivskim vrlinama iz 2021. godine.¹¹ Vrline arhivista za Clinea su pouzdanost, stručnost, poštivanje razlika, brižnost, sposobnost slušanja, samotranscendencija te posjedovanje vjere u ljude i pravednost. Caswell i Cifor pisale su o brižnosti i etici brige te o arhivistu kao njegovatelju. Vrline zajedničke svim arhivistima Cline je

a rico:Person ; rico:isOrWasPartOf <Arhivisti> ; rico:hasOrHadOccupationOfType <Zvanje_arhivist> ; bcio:has_quality <Samorefleksivnost> , <Empatija> , <Inkluzivnost> , <Transparentnost> . <Pravedno_djelovanje> a bcio:behavioural_decision ; a rico:Activity . <Samorefleksivnost> a bcio:socio_demographic_attribute_of_person_source ; rico:isOrWasPartOf <Pravedno_djelovanje> . <Empatija> a bcio:socio_demographic_attribute_of_person_source ; rico:isOrWasPartOf <Pravedno_djelovanje> . <Inkluzivnost> a bcio:socio_demographic_attribute_of_person_source ; rico:isOrWasPartOf <Pravedno_djelovanje> . <Transparentnost> a bcio:socio_demographic_attribute_of_person_source ; rico:isOrWasPartOf <Pravedno_djelovanje>. Turtle datoteka je skraćeni oblik 20 tripleta koji čine zaočkruženi skup izjava o arhivistu i arhivistima, četiri izabrane osobine i pravednom djelovanju. Arhivist je definiran kao podklasa RIC-O klase vrste zanimanja (notacijom deskriptivne logike: $\text{Archivist} \sqsubseteq \text{OccupationType}$), prema diskusiji na Google grupi *Records_in_Contexts_users* (od 26. do 28. studenoga 2023. i 3. lipnja 2024.) i smjernicama Richarda Williamsona i Daniela Pittija. Vrsta zanimanja je podklasa demografske grupe prema ontologiji RIC-a. Zahvaljujem njima i Borisu Bosančiću što sam mogao provjeriti određene postavke entiteta vezanih uz temu rada. Osobine i ponašanje promišljao sam prema citiranoj psihologijskoj literaturi (Fulgosi, Allport) i Behaviour change intervention ontologiji (BCIO). Usp. “Behaviour Change Intervention Ontologija,” *Ontology Search*, pristupljeno 29. studenoga 2023., <https://www.ebi.ac.uk/ols4/ontologies/bcio>. Rad koji ću nastaviti na ovaj jest izrada ontologije predložene etike ili izrada dodatka na ontologiju norme Zapisi u kontekstima. To je tema daljnje istraživanja o ontologijama u arhivistici i deskriptivnoj logici.

⁹ Randall J. Larsen i David M. Buss, *Psihologija ličnosti* (Jastrebarsko: Slap, 2008), str. 4.

¹⁰ O vrlini usp. Aristotel, *Retorika* (Zagreb: Naprijed, 1989), str. 117. Za određenje osobina usp. Ante Fulgosi, *Psihologija ličnosti: Teorija i istraživanja* (Zagreb: Školska knjiga, 1990), str. 221. Detaljnije usp. Gordon W. Allport, *Pattern and Growth in Personality* (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1961), str. 31-33.

¹¹ Michelle Caswell i Marika Cifor, “From human rights to feminist ethics: Radical empathy in the archives,” *Archivaria*, br. 81 (2016): str. 24.

nazvao arhivskim bićem. Skup osobina (a, b, c, d) koji sam malo prije odredio činio bi današnje arhivsko biće. O temi društvene pravednosti u posljednjih su dvadesetak godina, dakle, dosta raspravljali arhivisti.¹² O osobini pravednosti (engl. *justice*, lat. *iustitia*) pisale su Caswell,¹³ Cline,¹⁴ Duff, Wallace,¹⁵ Drake,¹⁶ Gilliland,¹⁷ Harris, Hughes-Watkins,¹⁸ O'Neal,¹⁹ Punzalan²⁰ i drugi. Arhivisti, prema Verneu Harrisu, osjećaju poziv pravednosti, poziv da donesu pravednost, da pridonose pravednosti, da se odupru nepravednosti. Arhivistička bi etika, Jimerson smatra, trebala doprinositi ciljevima društvene pravednosti.²¹ Međutim, što ta pravednost znači i kako ju odrediti, kako objasniti pojam pravednosti i kako ga odrediti za barem približno ostvariv cilj? Za Harrisu pravednost znači rekontekstualizaciju gradiva, otkrivanje mogućih slojeva konteksta, odnos s drugima koji počinje aktivnim slušanjem.²² Slušati gradivo za njega znači obratiti pozornost na činjenicu da je zapis uvijek dio veće i nikada do kraja završene priče, osvrnuti se na političke okolnosti stvaranja zapisa i na kontekst koji zapisu osigurava značenje. Pravednost je za Harrisu najviši cilj, a Cline ju smatra najvećom vrlinom. Cline uz pravednost povezuje aktivnu ulogu arhivista koji radi protiv zaborava.²³ Za Clinea pravednost čine načini na koje pojedinci tretiraju jedni druge, načini kako se grupe međusobno odnose, a u nju ulaze i propisi koje društvo treba donositi, modaliteti kakva društva trebaju biti i aktivne geste dobrodošlice "drugima". Pravednost je, kako je pisao Cline, sjećanje s višestrukim vlasnicima koje se ostvaruje, sažeto parafraziram, ne-zaboravljanjem vrijednoga i

¹² Usp. navedenu literaturu u: Wendy M. Duff i dr., "Social justice impact of archives: A preliminary investigation," *Archival Science* 13 (2013): str. 318. Članak sadržava rezultate pretraživanja literature prema bazama do 2013. godine (str. 327).

¹³ Caswell i Cifor, "From human rights to feminist ethics," str. 26.

¹⁴ Cline, *Archival virtue*, str. 89.

¹⁵ Duff i dr., "Social justice impact of archives," str. 319.

¹⁶ Jarrett M. Drake, "Seismic shifts: On archival facts and fictions," *Medium*, 20. kolovoza 2018., pristupljeno 20. kolovoza 2024., <https://medium.com/community-archives/seismic-shifts-on-archival-fact-and-fictions-6db4d5c655ae>.

¹⁷ Anne J. Gilliland, "Reconceptualizing records, the archive and archival roles and requirements in a networked society," *Knygotyra* 63 (2014): str. 18.

¹⁸ Lae'l Hughes-Watkins, "Moving toward a reparative archive: a roadmap for a holistic approach to disrupting homogenous histories in academic repositories and creating inclusive spaces for marginalized voices," *Journal of Contemporary Archival Studies* 5 (2018): članak br. 6, str. 2, pristupljeno 20. kolovoza 2024., <https://elischolar.library.yale.edu/jcas/vol5/iss1/6>.

¹⁹ Jennifer R. O'Neal, "The right to know: Decolonizing native american archives," *Journal of Western Archives* 6, br. 1 (2015): članak br. 2, <https://doi.org/10.26077/fc99-b022>.

²⁰ Michelle Caswell, Ricardo Punzalan i T-Key Sangwand, "Critical archival studies: An introduction," *Journal of Critical Library and Information Studies* 1, br. 2 (2017), <https://doi.org/10.24242/jclis.v1i2.50>.

²¹ Jimerson, *Archives Power*, str. 343.

²² Harris, *Archives and Justice*, str. 306 i 311.

²³ Cline, *Archival Virtue*, str. 89.

pamćenjem onoga što je bilo zaboravljeno, no istodobno ne i bezvrijedno.²⁴ Ako je za Clinea suprotno od pravednosti zaborav i praznina arhiva, izostavljanje pojedinih fondova i jedinica gradiva u arhivu, onda kao komponentu arhivističke pravednosti možemo izdvojiti inkluzivnost, odnosno pružanje mogućnosti “drugima” da u arhivu konstruiraju svoje kolektivno pamćenje. Caswell i Cifor u svojem radu iz 2016. godine uz pravednost povezuju viziju jednakosti, slobode i poštivanja svakoga. Wallace raspravlja o značenju pravednosti kod raznih arhivista i izdvaja obilježje jednake vrijednosti svih ljudi, kao i odbacivanja ugnjetavanja i dominacije.²⁵ U društveno-pravednom arhiviranju Wallace promatra doprinos arhivista u borbi s nepravdama iz prošlosti i garanciju da se one društvene zajednice koje su u društvu manje reprezentirane potpuno ne izbace iz povijesti.²⁶ U članku koji je isti autor objavio s Duff, Flinnom i Suurtamm²⁷ pravednost se kroz literaturu prati kao filozofski i sociološki pojam koji ulazi u različite političke programe. Ti programi teže prema prepoznavanju pojedinaca i zajednica u društvima, pravednoj distribuciji moći i dobara, ujednačavanju sudjelovanja pojedinaca i zajednica u odlučivanju te sprječavanju i reinterpetativnom ili reparativnom ispravljanju nepravdi.²⁸ U tom radu autori društvenu pravednost u arhivistici određuju kao prepoznavanje nejednakosti i mijenjanje stanja »isključivanja, marginalizacije i dominacije«. ²⁹ Iako većina arhivista temu društvene pravednosti smatra korisnom, bilo je i onih arhivista koji su smatrali da je tema pravednosti u našem radu postala previše naglašena i koji su u aktivnom doprinosu arhivista društvu vidjeli nešto što je našoj struci strano s obzirom na njezinu neutralnost.³⁰ Ovdje bih ponovio – deklarativnu neutralnost. Predlažem da se zbog svoje složenosti pojam pravednosti u arhivima razmatra deontološki, kao ponašanje arhivista. Duff i suradnici uočili su višedimenzionalnost društvene pravednosti te su kao jednu od dimenzija istaknuli aktivnost, pa je ponašanje, djelovanje, aktivnost koju ovdje ističem u skladu s njihovim mišljenjem.³¹ Na temelju svih radova Wallacea, Duff, Flinna, Suurtamm, Caswell i Cifor kazao bih da pravedno ponašanje ima za cilj neku vrstu razmjernosti, omogućavanja glasova “drugih”, osiguranja ravnoteže u reprezentativnosti različitih članova društva i pružanja aktivnoga doprinosa toj ravnoteži. Smatram da je pravednost, u svojoj osnovi, nastojanje da se donesu uravnotežena rješenja reprezentacije društvenih

²⁴ Cline, *Archival Virtue*, str. 77-82, 90-93.

²⁵ David A. Wallace, “Archives and social justice,” u *Currents of Archival Thinking*, ur. Heather MacNeil i Terry Eastwood (Santa Barbara: Libraries Unlimited, 2017), str. 274 i 291.

²⁶ Wallace, “Archives and social justice,” str. 290.

²⁷ Duff i dr., “Social justice impact.”

²⁸ Duff i dr., “Social justice impact,” str. 324.

²⁹ Duff i dr., “Social justice impact,” str. 329.

³⁰ Mark Green, “A critique of social justice as an archival imperative: What is it we’re doing that’s all that important?” *The American Archivist* 76, br. 2 (2013): str. 303-334.

³¹ Duff i dr., “Social justice impact,” str. 319.

skupina u arhivima. Uz tako određenu pravednost, moguće je objasniti arhivistima kako raditi na usvajanju pravednih postupaka i na opiranju nepravednim reprezentacijama u nekoj sredini i društvu. To je cilj pravednoga ponašanja.

Filozofska se literatura, jasno, bavi etičkim pitanjima u daleko većoj mjeri od arhivistike. Pravednost je bila preokupacija raznih teorija od antike do suvremene političke filozofije. Aristotel u pravednosti vidi bitnu ljudsku vrlinu³² i definirao ju je dvojako – holistički, s obzirom na cjelinu i namjeru, ali i s obzirom na pažnju koja se pridaje nekoj pojedinačnosti.³³ Bitne su komponente Aristotelove pravednosti izbjegavanje davanja prednosti nekomu nauštrb drugoga te nepristranost i razmjernost. Već spomenuta etika “moralnoga stroja” u kontekstu umjetne inteligencije pojam pravednosti ponovno približava jednoj od sastavnica Aristotelove pravednosti, razmjernosti. Nepristranost je temeljna odrednica i jedne novije teorije pravednosti. Pravednost je za Johna Rawlsa nepristranost ili pravičnost (engl. *fairness*, nepristranost kao prijevod uzima Jakić, pravičnost kao prijevod Brčić). Rawlsu je pravednost regulatorno načelo i kohezijska snaga dobro organiziranoga društva, vrlina ili osobina društvenih ustanova oko koje se slaže većina, bez obzira na različite interpretacije koncepta pravednosti.³⁴ Takav stav o društvu ima dodirnih točaka s Aristotelovim polisom, političkoj zajednici koja postiže svoju svrhu u pravednosti.³⁵ Rawls pretpostavlja racionalnost kao protutežu posvemašnjoj, društveno razornoj sebičnosti,³⁶ a teoriju pravednosti uobličuje kao vrstu teorije društvenoga ugovora, dio teorije racionalnoga izbora, vrstu etike koja polazi od nekoliko idealnih predodžbi. Rawls nije utilitarist jer smatra da se neka osnovna prava ne smiju prekršiti bez obzira na to što bi time najveći broj ljudi možda došao u najbolju poziciju. Njegova načela pravednosti vrsta su etičkih pravila koja služe za dodjelu prava i dužnosti te raspodjelu društvenih dobara.³⁷ Rawls piše o načelu najveće jednake slobode (engl. *principle of greatest equal liberty*) koje traži jednako pravo na slobode za sve, odnosno zahtjeva

³² Aristotel, *Nikomahova etika* (Zagreb: Globus, 1988), str. 89.

³³ Pravičnost u pogledu pravednoga nadilazi ono što ne spominje zakon i ispravlja njegove praznine i općenitosti. Aristotel, *Nikomahova etika*, str. 112; Aristotel, *Retorika*, str. 66-67.

³⁴ John Rawls, *A Theory of Justice* (Cambridge: The Belknap, 1999), str. 3-5, 397.

³⁵ Željko Senković, “Aristotelova εὐδαιμονία,” *Filozofska istraživanja* 27, br. 4 (2007): str. 812.

³⁶ Rawls, *A Theory of Justice*, str. 14, 123-130. Što se tiče sebičnosti, prema Rawlsu ona i dalje postoji na nekoj općoj razini kod osoba koje u izvornoj poziciji odabiru načela po kojima bi konstruirali društvo. To je više oprez, analiza rizika u tako zamišljenoj situaciji. Rawlsova etika ne barata tipičnim pojmovima filozofije morala kao što su dobronamjernost i slični pojmovi. On smatra da se njima ne može izgraditi teorija jer su previše složeni i razlaže ih na jednostavnije pojmove koji daju iste učinke, Rawls, *A Theory of Justice*, str. 129. Primjerice, veo neznanja i međusobna nezainteresiranost osoba u inicijalnoj poziciji (situaciji) imat će prema njemu isti učinak kao i dobronamjernost, usp. Rawls, *A Theory of Justice*, str. 128. Što se tiče problema pojmovne kompleksnosti, iz istoga sam razloga pravednost odlučio promatrati kao ponašanje, iz te perspektive, a ne kao složenu osobinu.

³⁷ Načela pravednosti kao etička načela, Rawls, *A Theory of Justice*, str. 112. Za ulogu načela pravednosti usp. str. 113.

da svaka osoba ima pravo na najveći mogući skup sloboda koji je istovjetan ili usporediv sa skupom sloboda za druge osobe. Također piše i o načelu jednakosti mogućnosti.³⁸ Primjerice, svaka osoba ima pravo na život i pravo glasa istovjetno pravima na život i glasovanje drugih osoba. Rawls ustrajava na načelu razlike (engl. *difference principle*), kojim se dopuštaju razlike i uređuju društveno-ekonomske nejednakosti na način da one budu na korist svih članova društva, uz uvjet da društvene službe i položaji budu otvoreni i jednako dostupni za sve. Rawls smatra odstupanje od jednake distribucije društvenih dobara dopuštenim ako ono vodi do pravednijega društva.³⁹ Naravno, nije dopustivo da su te razlike ekstremne⁴⁰ i da slučajno dobivene karakteristike pojedinaca imaju apsolutnu »ulogu u distribuciji dobara«. ⁴¹ On pretpostavlja hipotetsku situaciju izvorne pozicije (engl. *original position*)⁴² kao nešto što je potrebno za prihvaćanje načela pravednosti u cijelom društvu. U izvornoj poziciji, služeći se zamišljenim velom neznanja (engl. *veil of ignorance*),⁴³ budući član društva (engl. *hypothetical joiner*) ne bi znao karakteristike društva u koje bi ušao ni svoje eventualne prednosti. Pravedno društvo za Rawlsa je stoga jedna konstrukcija koju bi poželjeli svi budući članovi društva prije stupanja u to društvo kada ne bi znali svoj društveni položaj, prihode, spol, pripadnost većinskoj ili manjinskoj zajednici i druge bitne čimbenike. Time bi minimalizirali rizik koji im se može ostvariti ako ih dopadne najnepovoljnija društvena pozicija. Budući članovi društva u konačnici bi tako ostvarili najveću korist za one s najmanje izgleda u realnom svijetu. Osoba u izvornoj poziciji, kako argumentira Rawls,⁴⁴ pristaje na načelo pravednosti budući da za sebe ne može osigurati bilo kakvu prednost ni očekivati više sloboda u odnosu na ostale članove društva. Tim slobodama bit će pokriveni svi mogući

³⁸ Rawls, *A Theory of Justice*, str. 53, 107.

³⁹ Rawls, *A Theory of Justice*, str. 53. Osnovna društvena dobra su prema Rawlsu slobode, prava, prilike, prihodi i dr. (str. 54). Osnovna prirodna dobra su zdravlje, inteligencija, mašta, talenti i dr., a njihova distribucija nije ni pravedna ni nepravedna, tek reakcije društva na distribuciju prirodnih dobara mogu ili ne moraju biti pravedne (str. 87).

⁴⁰ Rawls, *A Theory of Justice*, str. 138.

⁴¹ Marita Brčić, "Načelo razlike: Ključ za pravednije demokratsko društvo," *Filozofska istraživanja* 30, br. 1-2 (2010): str. 65.

⁴² Rawls, *A Theory of Justice*, str. 102 i dalje.

⁴³ Rawls, *A Theory of Justice*, str. 118-119. »Thus there follows the very important consequence that the parties have no basis for bargaining in the usual sense. No one knows his situation in society nor his natural assets, and therefore no one is in a position to tailor principles to his advantage.« Rawls, *A Theory of Justice*, str. 120-121. Ako osoba koja ima osobinu X u izvornoj poziciji ne zna za svoju osobinu X, onda neće odabrati neki poseban privilegij za ljude u društvu koji imaju osobinu X. To ne bi bilo racionalno, za razliku od odabira prava i dužnosti koje se mogu podjednako odnositi na osobe svih mogućih osobina. U izvornoj poziciji, zbog vela neznanja, Rawls piše na str. 129 da su rasističke i slične doktrine iracionalne. U izvornoj poziciji ne možemo razmišljati ni o vjerojatnostima u vezi s društvom i svojim položajem u njemu, str. 134. Za izraz *hypothetical joiner* usp. Rawls, *A Theory of Justice*, str. 142.

⁴⁴ U ovoj i naredne tri rečenice sumiram Rawlsov odgovor na pitanje zašto bi osoba u izvornoj poziciji pristala na predložena dva načela pravednosti, a ne neka druga, Rawls, *A Theory of Justice*, str. 130 i 131.

interesi koje bi osoba kada iziđe iz izvorne pozicije i uđe u stvaran svijet mogla imati. Osoba ujedno prihvaća i načelo razlike, budući da neke od razlika, primjerice veći autoritet s više odgovornosti, mogu raditi u korist svih članova društva – pa tako i osobe koja će jednom napustiti izvornu poziciju i stupiti u društvo. Naravno, pod uvjetom da se zbog načela razlike ne odustaje od sloboda dobivenih prihvaćanjem prvoga načela pravednosti.

Pravednost bi, kako sam predložio, bila ponašanje, djelovanje arhivista koje unutar modela etike koji ću postaviti iziskuje određene osobine arhivista (*Slika 2*). Ponašanje odgovara na pitanje što osoba radi u situacijama u kojima se nađe i kako postupa, posebice s drugima. Smatram da je pravednost kao djelovanje manje apstraktno i lakše objašnjivo nego da ga počnemo objašnjavati kao osobinu. Pravednost bi pak kao osobina bila bolje izražena u obliku sintagme Rawlsova “osjećaja za pravednost” (engl. *sense of justice*),⁴⁵ koju u radu ne koristim. Harris ima sličan izraz, “zov pravednosti” (engl. *call of justice*).⁴⁶ Pravednost je ideal, a ideali su kao i ponašanja, za razliku od osobina, povezani s ciljevima. Možemo li zbog složenosti pojma i usmjerenosti na cilj pravednost shvatiti kao ponašanje odnosno rezultat određenih »relativno nezavisnih«⁴⁷ i jednostavnijih osobina koje pokazuju arhivisti pri nastojanju da se približe idealu⁴⁸ pravednosti? Kao rezultat u vidu ponašanja nastao uslijed posjedovanja navedenoga skupa osobina? Možemo li pravedno djelovanje tako “razlomiti” na osobine koje doprinose pravednomu ponašanju? To bi okrenulo aristotelovski put od djelovanja do vrline (osobine), međutim smatram da se ne gubi iz vida ostvarivanje konačnoga cilja pojedinaca arhivista u zadovoljstvu svojom ulogom u društvu i cilja arhivista kao demografske grupe »u jedinstvu [arhivističke] etike i politike«⁴⁹ [arhivske službe]. Pravednost kao djelovanje ili ponašanje nije središte⁵⁰ predloženoga etičkoga modela *Slike 2*, nego nastaje usred iskazivanja i očitovanja određenih konkretnih osobina koje su lakše objašnjive. Pravednosti, čak ni u smislu Rawlsove nepristranosti te nepriviligiranja svoje struke, nema bez samorefleksivnosti, budući da primjena etičko-političke odgovornosti ovdje »zahtjeva da išta ne bude *a priori*

⁴⁵ Usp. Marko Jakić, *Sloboda, pravednost i demokracija u filozofiji Johna Rawlsa* (Zagreb: Naklada Breza, 2018), str. 49. Rawls osjećaj za pravednost određuje kao: »A sense of justice is an effective desire to apply and to act from the principles of justice and so from the point of view of justice.« Rawls, *A Theory of Justice*, str. 497.

⁴⁶ Harris, *Archives and Justice*, str. 309, 317.

⁴⁷ Allport prema Fulgosi, *Psihologija ličnosti*, str. 221.

⁴⁸ Tako i Duff i dr. društvenu pravdu smatraju »procesom koji nikada ne može u potpunosti biti ostvaren«. Duff i dr., “Social justice impact,” str. 325. Bilo bi idealistično pretpostaviti da pravednost može u potpunosti biti ostvarena.

⁴⁹ Senković, “Aristotelova εὐδαιμονία,” str. 809.

⁵⁰ Jacques Derrida bi obrazložio zašto ga tako prikazujemo: jer drugačije ne možemo.

isključeno iz dekonstrukcijskoga ispitivanja»⁵¹ ili bilo kojega drugoga ispitivanja. Je li pravednost nepristranost i, ako jest, u kojem smislu? Definiranjem pravednosti kao apsolutne nepristranosti, bojim se, arhivisti bi mogli ponovno upasti u zamku tobožnje neutralnosti svoje struke, ako ništa drugo onda zbog utega koji taj pojam vuče iz arhivističkih teorija na jenkinsonovskoj liniji. Zato s pravednosti ne treba povezati apsolutnu nepristranost, nego treba proniknuti dublje u njegovo značenje te uzeti u obzir aktivno djelovanje arhivista usmjereno na ojačavanje pozicija članova društva, njihovih simboličkih reprezentacija, ostavština i narativa u arhivima. Aktivno donošenje odluka koje se tiču razmjernosti pritom mi se čini iskoristivijim od pasivne neutralnosti i nepristranosti. Arhivistima koji su o ovoj temi pisali u relativno novije vrijeme zajednička je ta aktivistička crta, naglasak na aktivnosti arhivista koja treba dovesti do pravednijega ponašanja i pravednijih rezultata te uspostavi boljih arhiva.

Poziv i uloga arhivista s vremenom se je mijenjala, rekao bih u sažetom Clineovu smislu naših arhivskih bića, od čuvara, anticipatora budućih korištenja, činovnika, analitičara, istraživača, do aktivista, suradnika, njegovatelja i posrednika koji jednostavno više nisu središte djelatnosti arhiviranja ni jedini domaćini arhiva. Uloge arhivista iz prošlosti pretpostavljale su neke skupove osobina koje su oni dijelili. Etički model koji predlažem u radu sadržava entitete "arhivist" i "pravedno djelovanje" ili „pravedno ponašanje“ te skup svojstava entiteta "arhivist", odnosno ove osobine arhivista: samorefleksivnost, empatičnost, inkluzivnost, transparentnost. Osobine odgovaraju na pitanje što osoba jest ili što jest postala.⁵² Samorefleksivnost, empatičnosti i inkluzivnost vode do pravednog ponašanja, a transparentnost je osobina povezana s njime.

Zato bih a) samorefleksivnost uzeo kao prvu osnovnu osobinu od koje sve kreće. To je dijanoetička osobina koja dovodi do svjesnosti o svojim temeljnim epistemičkim ograničenjima, profesionalnim postupcima i utjecaju na korisnike i društvo. Samorefleksivnost rezultat je čitanja Jenkinsona, čitanja nastavka svjetskoga kanona nakon Jenkinsona, čitanja hrvatskoga kanona, čitanja arhivsko-nearhivskoga Derride, čitanja onoga što je čitao Derrida, čitanja od strane drugih filozofa i kritičara onoga što je Derrida pročitao, čitanja Cookova i Harrisova čitanja Derride. To se dalje multiplicira čitanjima drugih autora,

⁵¹ Derrida prema Christina Howells, *Derrida: Deconstruction from Phenomenology to Ethics* (Cambridge: Polity Press, 1999), str. 140-141.

⁵² Ovako Fulgosi objašnjava Allportovu teoriju vezanu uz osobine: »osobina ličnosti predstavlja predispoziciju da se na različite vrste podražaja i situacija odgovara ili reagira na *sličan ili ekvivalentan način*. [...] Osobine su vezane za veliki broj podražaja i odgovora ili reakcija. Zbog toga su one generalizirana i trajna obilježja pojedinaca. Zbog toga i ponašanje pojedinaca nosi obilježje konzistencije i *nevezanosti za situaciju*. [...] *osobine tjeraju pojedinca na aktivnost*, i to takvu aktivnost u kojoj će se osobine pojedinca moći izraziti. [...] Osobine su *dinamičke determinante ponašanja*.« Fulgosi, *Psihologija ličnosti*, str. 219-221. Ponašanje tu proizlazi iz osobina. »Tako za nekoga kažemo da ima određenu osobinu ako se u različitim situacijama ponaša na konzistentan i pravilan način.« Fulgosi, *Psihologija ličnosti*, str. 425-426.

arhivističkih i nearhivističkih, koji mogu imati utjecaj na arhivistiku, bez obzira na to je li riječ o filozofiji ili čitanju normi iz drugih AKM disciplina. Samorefleksivnost je semiotiziranje arhiva i dekonstrukcija semiotike arhiva u sljedećem koraku. Ona ne postoji bez Mullera, Feitha i Fruina, Jenkinsona, Schellenberga, pozitivizma kao ishodišta i početka promišljanja. Ona se njima vraća s drugačijom recepcijom jer ne može od njih otići. Ona je, primjerice, proučavanje izvođenja izraza *zapisnost* (engl. *recordness*, Bearman,⁵³ Green⁵⁴) iz riječi *zapis*, proučavanje kontaminacije toga izraza preferiranjem jedne vrste vrijednosti, dokazne, promišljanje zašto je tomu tako i koje su posljedice za vrednovanje i stjecanje raznih vrsta gradiva u arhive. Samorefleksivnost navodi na takva i slična pitanja koja se nisu postavljala u vremenu nastanka i kodifikacije arhivistike⁵⁵ kao znanosti. Ima li neposredne koristi od toga spisovoditelj? Nema. No, koristi se postižu dugoročno. Znanost tu polako mijenja struku na razini diskursa koji je zajednički i struci i znanosti. Samorefleksivnost arhivistike ne iscrpljuje se u relativizaciji i negiranju arhivističkoga kanona. To bi bilo manjkavo viđenje hoda diskursa arhivistike. Ona je u zadnjih nekoliko desetljeća sve izrazitije samorefleksivna znanost. Harris je s vremenom ugrađen u kanon jer je arhivistika poprilično prijemčiva znanost i jer kao društvena znanost odudara od Kuhnova modela razvoja znanosti, pa kvalitetan opus, iako različit od opusa starijih autora, može postati dijelom kanona. Arhivistika, kao grana postojećega zapadnoga sustava znanosti, ne može pobjeći od svojega logocentrizma, ne može odbaciti svoje korijene i mora nehegelijanski, bez nasilne sinteze, razgovarati sama sa sobom o svojoj povijesti i posljedicama svojih postupaka. Temeljem uvida u ograničenja vlastitoga diskursa i, posljedično, načina rada, samorefleksivnost arhivistici otvara mogućnosti za korištenje novijih i raznovrsnijih alata. Intelektualni alati za vrednovanje su metode vrednovanja. U 1990-ima izneseno je mišljenje arhivista da upravo oni kroz vrednovanje sudjeluju u izgradnji arhiva i onoga što nadilazi arhive – memorija, koloplet identiteta, slika društva. Ta je prekretnica počela s autorima koji su pisali svoje tekstove većinom 1990-ih, ali i puno prije njih, s onim što su oni pročitali, usvojili, kritički promislili. Koliko uopće bez poznavanja povijesti vlastitoga diskursa možemo ići prema konstrukciji suvremenih arhiva, prema rezultatu onoga što je Cook nazvao budućom, četvrtom fazom vrednovanja ili šire, arhiva i arhivistike? Kod opisivanja gradiva ti su intelektualni alati nove norme i mogućnosti koje s njima dolaze, primjerice, povezivanje opisa u subjekt-predikat-objekt (S-P-O) strukture, izrađenih od raznih strana i njihovo kombiniranje u nove tekstove obavijesnih pomagala (...S-P-ØS-P-ØS-P-O...)

⁵³ David Bearman, "The implications of *Armstrong v. Executive of the President* for the archival management of electronic records," *The American Archivist* 56, br. 4 (1993): str. 683.

⁵⁴ Frank Boles i Mark Greene, "Et Tu Schellenberg?: Thoughts on the dagger of american appraisal theory," *The American Archivist* 59, br. 3 (1996): str. 303.

⁵⁵ John Ridener, *From Polders to Postmodernism: A Concise History of Archival Theory* (Duluth: Litwin books, 2009), str. 21-42.

te vizualizacija i priprema za nove načine korištenja gradiva. Nakon toga slijedi davanje gradiva na raspolaganje korisnicima, čije upite, nemoguće za predviđanje, potpomaže razriješiti jezik upita na semantičke baze i umjetnu inteligenciju.⁵⁶ Zbog svega toga nije naodmet čitati Jenkinsona i Schellenberga u 2024. godini. Znanstvena samorefleksivnost arhivistike izrazito je bitna, a uz vrednovanje ona uključuje i nove norme opisa, redefiniranje provenijencije i njezina utjecaja na politike stjecanja, poboljšanje kvalitete stručnoga nazivlja i, posljedično, stručnoga diskursa, te otvaranje struke, pružanje pomoći i dijeljenje znanja sa stvarateljima koji su prije bili marginalizirani. Teorijska samorefleksivnost arhivista redefinira čitavu arhivsku praksu.

Senzibiliziranost i empatičnost (b) kod arhivista se odnosi na razumijevanje različitih pozicija, stjecanje posebne osjetljivosti za gradivo i korisnike te se povezuje s vrednovanjem, pristupom i etičkim pitanjima. Ona je povezana s odnosima radikalne empatije o kojima su pisale Caswell i Cifor 2016. Empatičnost se razvija kroz studij arhivistike i nadalje kroz arhivsku praksu. Tako je za postojeći kolegij *Uvod u arhivsku teoriju i praksu* na zagrebačkom Filozofskom fakultetu definiran ishod učenja »razviti senzibilitet za značenje i korištenje arhivskog gradiva«,⁵⁷ a u prijedlogu reformiranoga studija za kolegij *Arhivska teorija i praksa* definiran je ishod učenja »procijeniti valjanost postupaka s arhivskim gradivom, prema etičkim načelima arhivista i vrijednostima stručne zajednice«. Kolegij *Vrednovanje arhivskoga gradiva* naravno da nema postavljen nemoguć cilj određenja kako točno vrednovati sve gradivo, no smisao je toga kolegija prikazati različite škole i metode vrednovanja i senzibilizirati studente za različite vrijednosti koje će moći primijeniti prilikom postupka vrednovanja. Vrednovanje kao cjelovit postupak nije nešto teorijsko. Ono je vještina, no koristi različite teorije vrednovanja i mnoge druge kao podlogu te se one mogu iskoristiti prilikom

⁵⁶ Možda je to odgovor na probleme Schellenbergove metode koji su rezultat nemogućega predviđanja korištenja u budućnosti. Repovi subjektivnosti procjene budućih korištenja vuku se za nama još od vremena prije Schellenberga, vremena kada je arhivistika bila u velikoj mjeri smatrana "sluškinjom" povijesti. Mogu li novi opisi i upiti na graf baze u kojima su pohranjeni odgovoriti na teško predvidive situacije budućega korištenja gradiva te time ukinuti potrebu da mi arhivisti budemo, kako Booms piše, vidoviti futurolozi? Usp. Hans Booms, "Überlieferungsbildung: Keeping archives as a social and political activity," *Archivaria* 33 (1991): str. 26. To smo htjeli biti u prethodnom, modernom razdoblju arhivistike. Hoće li nova tehnologija, nastala usred novih načina razmišljanja, pomoći arhivistima razriješiti staru, nerazriješenu nedoumicu procjene i određivanja svih budućih korištenja, toliko frustrirajuću da je sa Schellenbergovom vrijednosti, doduše simetrično i lijepo teorijski konstruiranom, formirala umjetno podijeljena struka i divergentne škole mišljenja? Vidovitost arhivista usmjerena na načine korištenja na kraju se je pokazala nepraktičnom. Usp. Salvador P. Barragan, "Information governance maturity model: Should retention be rethought?," u *Diverse Applications and Transferability of Maturity Models*, ur. Shadrack Katuu (Hershey: IGI Global, 2019), str. 113.

⁵⁷ "ECTS Informacijski paket za akademsku godinu 2023./2024.: Uvod u arhivsku teoriju i praksu," *Filozofski fakultet Sveučilište u Zagrebu*, pristupljeno 20. kolovoza 2024., <https://theta.ffzg.hr/ECTS-arhiva/2023/Predmet/Index/7084>.

provođenja toga postupka.⁵⁸ Izostanak pravednosti rezultira, prema Clineu, zaboravom. Kolegiji kao što su *Vrednovanje arhivskoga gradiva* važni su za usmjeravanje⁵⁹ arhivista budućnosti. Nadajmo se da će znati prilikom vrednovanja čuti zaborave i tišine arhiva te pokušati na njih prikladno odgovoriti. Schwartz i Cook su primijetili da su arhivi i arhivisti uvijek bili vezani uz moć.⁶⁰ Pravednost je, rekao bih prema istomu ključu, moć dana onima koji ju nisu imali, moć suprotna korištenju moći od strane privilegirane pozicije. Pravedna ili nepravedna moć u radu se arhivista manifestira ponajprije u vrednovanju. Studenti koji su izloženi promišljanjima i teorijama o vrednovanju, vjerojatno, pripadat će u prvu skupinu iz Harrisova citata s početka ovoga rada, "grozničave". Bit će svjesni da se bave poslom u kojem je idealan ishod iluzoran i nemoguć, no nastojat će ga konkretizirati od situacije do situacije i rješavat će ga najbolje što umiju. Ako većina polaznika kolegija na temu vrednovanja ne postane "grozničava" u tom smislu, onda predavač kolegija ne obavlja svoju zadaću adekvatno jer ih nije zainteresirao ili pripremio za taj najdelikatniji zadatak arhivista u bilo kojoj organizaciji ili okolini. To je etika slušanja tišine zajednička svim arhivistima koji se s adekvatnom pažnjom bave vrednovanjem gradiva.

Rad na poboljšanju pravednosti arhiva i povećanju uloge arhiva i arhivista u stvaranju pravednijega okruženja Cline vidi u dobrodošlici, a Harris u gostoprimstvu (engl. *hospitality*), poželjnoj značajki otvaranja vrata nepoznatomu gostu.⁶¹ Harris gostoprimstvo, primanje "drugoga" u prostor na kojem jesam, koristi kao rezultat svojega čitanja Derride i njegova čitanja Levinasa.⁶² Iako Harris etiku svodi na gostoprimstvo,⁶³ smatram da u tom kontekstu dobrodošlica ili gostoprimstvo ne bi bili najbolji izrazi, barem u hrvatskom znanstveno-stručnom diskursu, jer podrazumijevaju odnos domaćin-arhivist, odnosno gost-stvaratelj. Smatram da bi primjerenija sastavnica etike bio termin c) *inkluzivnost*.

⁵⁸ Ili ne moraju, na što ukazuje istraživanje Barbare L. Craig, "Doing archival appraisal in Canada: Results from a postal survey of practitioners' experience, practices, and opinions," *Archivaria* 64 (2007): str. 1-45.

⁵⁹ Tu se može povući zanimljiva paralela između ponavljanja primjera na predavanjima i insistiranja na navikama i razvoju osobina: »Na primjer, dijete može, na osnovi inzistiranja roditelja, steći naviku da pere ruke. Na osnovi tako stečene navike ono će prati ruke i bez inzistiranja roditelja. Tada kažemo da je ta navika kod njega formirana. S vremenom ta se navika pranja veže s drugim higijenskim navikama u jedan sustav ponašanja koji se manifestira kao osobina održavanja osobne higijene.« Fulgosi, *Psihologija ličnosti*, str. 221. Naveo bih i Allportovo mišljenje da nakon nekoga vremena ponašanje može postati funkcionalno autonomnim, pa tako i ponašanje na koje je ciljano kroz obrazovanje i arhivsku praksu može postati "stil života" arhivista, usp. Fulgosi, *Psihologija ličnosti*, str. 232. Za detaljnije objašnjenje funkcionalne autonomije usp. Allport, *Pattern and Growth in Personality*, str. 244-253.

⁶⁰ Joan M. Schwartz i Terry Cook, "Archives, records, and power: The making of modern memory," *Archival Science* 2 (2002): str. 13.

⁶¹ Harris, *Archives and Justice*, str. 111.

⁶² Howells, *Derrida: Deconstruction from Phenomenology to Ethics*, str. 145.

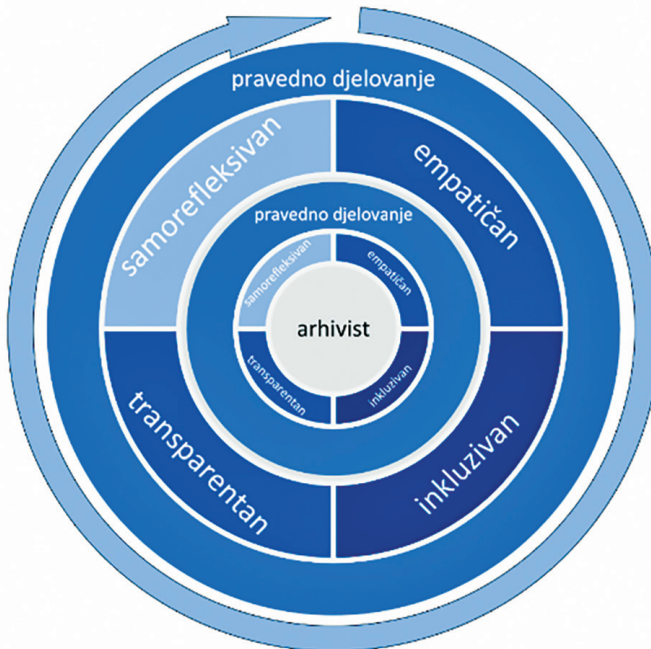
⁶³ Harris, *Archives and Justice*, str. 111.

Ta treća osobina predloženoga deontološko-aretaičkoga modela etike povezana je s uračunavanjem različitih vrijednosti u vrednovanje. Ako vrijednost gradiva stvaratelja ulazi u postupak vrednovanja, tada primanje stvaratelja nije slično primanju gosta, nego stvaratelj pronalazi svoje mjesto u arhivu, pored drugih stvaratelja. Shvatljivo je da je pod gostoprimstvom Harris htio ukazati na važnost otvaranja vrata “drugima”, no pojam gostoprimstva stalno nas vraća u opoziciju domaćin-gost, koju bih želio zamijeniti blažom dijalektikom.⁶⁴ Napustiti tu opoziciju ne možemo zbog funkcioniranja jezika – arhivistika je jezik. Gost uvijek ostaje gost, a neuključeni uključivanjem mijenja svoj status i postaje dio onoga u što se uključuje. Od logocentrizma nismo pobjegli, no barem smo se od njega nešto udaljili. To nastojanje da se stvari učine razumljivijim dio je suvremene arhivistike, zamjena izvorne neutralnosti samorefleksivnim promišljanjem dijelova diskursa, zamjena ideala vrijednosti konkretnim situacijama u kojima možemo primijeniti različite vrijednosti, zamjena statusa gosta u arhivu statusom onoga čije je gradivo uključeno u društvenu memoriju. Osim toga, *arhivska inkluzivnost* ne znači samo uključivanje gradiva različitih stvaratelja pod skrb nekoga arhiva, nego i pružanje neinstitucionalnih oblika pomoći za očuvanje toga gradiva. To uključivanje podrazumijeva pozitivno vrednovanje te povezuje osobine arhivista i vrijednosti na koje su arhivisti senzibilizirani. Arhivska inkluzivnost uključuje i participativno dijeljenje postupka vrednovanja. Pravednost je, bez obzira na ishode, inkluzivna. Ta inkluzivnost ide, za početak, za zadovoljavanjem kvantitativne dimenzije vrednovanja kao čina koji uključuje veće količine raznolikoga gradiva. Time se doprinosi izgradnji sveobuhvatnijih arhiva i osigurava pamćenje koje ima uključujuće obilježje, što je tendencija u određenim arhivskim službama kao što je, primjerice, kanadska, sa strategijom totalnih arhiva. Također smatram da je inkluzivnost komponenta koja se dobro nadovezuje na komponente samorefleksivnosti i empatičnosti te na poimanje pravednosti koje se ne bi svodilo na nepristranost. Naime, arhivisti nisu nikada do kraja nepristrani, jer to ni ne mogu biti, no mogu stremiti pravednomu djelovanju ako svoju pristranost u konkretnim situacijama osvijeste, pokušaju razumjeti poziciju “drugoga” i kao odgovor demonstriraju upravo tu inkluzivnost.

Arhivist koji poznaje svoj diskurs i praksu moći će polemizirati s gradivom i d) transparentno argumentirati postupke svojoj upravi i javnosti. Transparentnost rada i dokumentiranje postupaka osnova je odgovornosti i osnova za traženje legitimiteta. Arhivist je odgovoran za rezultate svojega rada, za ono što dolazi do korisnika. Korisnik mora znati zašto je na stol ili zaslon dobio od gradiva to što je dobio i u obliku u kojem je to dobio. Transparentnost, bilježenje postupaka i dokumentiranje potiče daljnji krug samo-promišljanja arhivista o

⁶⁴ Uz to, osnovna dijalektika vrednovanja očituje se kada arhivist vrednuje koristeći pozitivistički konstruiranu dokaznu vrijednost: arhivist pritom nužno uvijek vrednuje i subjektivno. Terry Cook, “Mi smo ono što čuvamo; čuvamo ono što jesmo: Prošlost, sadašnjost i budućnost arhivističkog vrednovanja,” *Arhivski vjesnik* 56 (2013): str. 17.

svojem radu. Zato je model etike koji predlažem u ovom radu kružni model (ne i pogrešan krug dokazivanja). Prema tomu modelu transparentnost može dovesti do novih samo-uvida i jačanja drugih osobina, koje potom vode do jačanja pravednoga djelovanja i tako dalje. Arhivisti čiji je rad transparentan ne podsjećaju više na samozatajne čuvare gradiva, pogotovo ako su samorefleksivni, osjetljivi na pozicije stvaratelja i kontekst gradiva te prijemčivi za sve potrebe korisnika arhiva i za sve sudionike. Oni nisu samo ni arhivisti analitičari u bijelim kutama i s pamučnim rukavicama koji stoje uz gradivo i pred “ekselicama”. Današnji arhivisti pridonose čuvanju raznolikoga gradiva, podupiru razne vidove kontekstualizacije gradiva i tvorbe arhiva, pomažu održivo upravljati gradivom, analiziraju tehnologije koje to mogu poduprijeti, istražuju nove mogućnosti korištenja gradiva, aktivno podržavaju “druge” u njihovim nastojanjima stvaranja sjećanja, surađuju s “drugima” i posreduju znanja i vještine koje kroz svoj radni vijek stječu. Arhivisti danas, vjerujem dobar dio njih, jesu sve o čemu su teoretičari polemizirali u zadnjih stotinu i dvije godine, ali na poprilično druge načine u odnosu na početne i ranije rasprave. Arhivisti sutrašnjice slijedit će taj obrazac. Današnji arhivist je Harrisov *recordmaker*, Cookov sustvaratelj, jedan od mnoštva agenata stvaranja gradiva. To određenje arhivista kao sustvaratelja predstavlja prekretnicu. Ako uvidimo tu odgovornost, uvjerit ćemo se u važnost transparentnosti.

Slika 2. Etički model i odnos osobina arhivista s pravednim djelovanjem

Čini se da te četiri osobine mogu biti specifično opisane u arhivističkom kontekstu, za razliku od osobina arhivista, koje se do sada nisu tumačile s ciljem operativnoga ponašanja, kao što je neutralnost i objektivnost. Neutralnost smatram više deklarativnom osobinom, a objektivnost nosi svoja semantička opterećenja. Ne čini mi se nemogućim poticati studente arhivistike da promišljaju o vrijednostima i vrednovanju, budu empatični, uključuju razne vrijednosti u svoj rad i bilježe što rade, no poteškoću bi mi pričinilo davanje uputa kako točno vrednovati neutralno ili objektivno.

3. Rasprava o vrednovanju kao pravednom djelovanju

Vrijedno gradivo arhivisti i druge osobe ulažu u zidane i virtualne, fizičke i logičke arhive. Prema Kluckhohnovu određenju spoznajne, osjećajne i voljne komponente vrijednosti, vrijednost pokreće misaono ili doživljajno kretanje od gradiva do onoga što gradivo označava i na daljnja označena, motivira za korištenje.⁶⁵ Ona je višestruka – tu su Lewisove instrumentalne vrijednosti upućivanja na druge objekte ili na iskustvo, doprinosna vrijednost koja nadopunjava dokumentacijske cjeline ili iskustvo korisnika te inherentna vrijednost uživanja u samom gradivu. Katalog sklopljen od različitih vrijednosti uključivao bi poslovnu, pravno-dokaznu, povijesnu, lokalno-povijesnu, obavijesnu, artefaktnu, izložbenu i predstavljачku, emocionalnu i afektivnu, ontološku,⁶⁶ kazivalačku i mnoge druge vrijednosti.⁶⁷ Vrijednosti mogu ili ne moraju biti dijeljene između raznih osoba i, ako su dijeljene, one mogu biti dijeljene u različitoj mjeri. Ne pripadaju sve vrijednosti arhivistima. Upravo suprotno, mnoge su vrijednosti iz različitih kataloga nearhivističke,⁶⁸ što je očekivano jer arhivisti ne postoje u društvenom vakuumu i arhivisti ne konstruiraju arhive za sebe. Inkluzivnost, uz zadovoljavanje kvantitativnoga kriterija vrednovanja, primjenom višestrukih vrijednosti osigurava zadovoljavanje kvalitativnoga vrednovanja. Vrijednost arhivskoga gradiva ključna je za funkcioniranje interpretacijskoga postupka nad gradivom: ona je uvijek izvanjska gradivu kao objektu i proizlazi iz društva i kulture,⁶⁹ ona je

⁶⁵ Clyde Kluckhohn, "Values and value-orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification," u *Toward a General Theory of Action*, ur. Talcott Parsons i Edward Shils (Cambridge: Harvard University Press, 1951), str. 395.

⁶⁶ Victoria Hoyle, *The Remaking of Archival Values* (London: Routledge, 2023), str. 8-9.

⁶⁷ Često se u takvim katalogima spominje intrinzična vrijednost. Postoji li intrinzična (unutarnja) vrijednost uopće ili su to »posebno kvalificirani objekti sviđanja ljudskoj prirodi« koji ipak ovise o toj ljudskoj prirodi? Campbell, "Moral and non-moral values," str. 281. Dodatno, je li intrinzična vrijednost inherentna vrijednost (svojstvena objektu) u Lewisovu smislu jer se koristi za uživanje u objektu ili čak instrumentalna jer se koristi kao sredstvo koje vodi prema zadovoljavanju estetskoga užitka? Usp. Clarence I. Lewis, *An Analysis of Knowledge and Valuation* (La Sale: Irving Lewis, 2011).

⁶⁸ Usp. Cook, "Mi smo ono što čujemo," str. 17. Cook na tom mjestu raspravlja o vrednovanju prema Jenkinsonovoj i Schellenbergovoj paradigmi, to jest u prvoj i drugoj fazi vrednovanja.

⁶⁹ Lewis, *An Analysis of Knowledge and Valuation*, str. 387, 391-392.

označeno koje priziva druga označena koja su dohvatljiva iz samoga gradiva. Vrednovanje konstruira arhiv i narative koje doživljavamo kao “prave” povijesti. S druge strane, vrednovanje isključuje i stvara u arhivima tišine, koje su isto dio povijesti. Postoje i vrijednosti koje se ne odnose na bilo kakve objekte, primjerice Campbellove moralne vrijednosti, koje se ne odnose na gradivo, nego na arhiviste kao društvenu skupinu.

Rekao sam da ima smisla u 2024. godini čitati kanonske arhiviste. Ima smisla u njihovim djelima tražiti što su oni pisali o primjeni vrijednosti i vrednovanju gradiva. Osuđeni smo na ponovno čitanje tema poput vrednovanja jer one nisu iscrpljene, budući da se do sada nije mogao dizajnirati postupak vrednovanja koji bi bio savršeno pouzdan i pravedan, iza kojega bi svaki arhivist koji dolazi iz različitih podneblja i kultura mogao stajati. Osuđeni smo na čitanje i ponovno čitanje jer je vrednovanje, prema Coxovim riječima, nerješiva arhivistička alkemija. Ono je osnovna vještina arhivista, vještina koja traži čitanje, poznavanje teorije, prakse te njegovanje i posjedovanje određenih osobina za njezino provođenje. Nemoguće je vrednovanje do kraja dizajnirati jer ne postoji samo jedna vrijednost na koju bismo se trebali oslanjati. Postoje razne vrijednosti i katalogi vrijednosti, a na Jenkinsona i Schellenberga gledamo kao na različita polazišta vrednovanja. To je u redu kada se studenti trebaju upoznati s njihovim radom i analizirati razlike. Međutim, taj je stav donekle karikaturalan, i postavlja se pitanje jesu li oni baš u potpunosti različiti. O njihovim sličnostima i razlikama pisali su Stapleton⁷⁰ i Tschan.⁷¹ Obojica ukazuju na jednu liniju koja im je zajednička po pitanju vrednovanja na kojem su se najviše sukobljavali. Možemo li mapirati Schellenbergove vrijednosti na Jenkinsonove, implicitne i neproblematizirane, ali ipak postojeće vrijednosti? Smatram da možemo jer je Schellenbergova primarna vrijednost za stvaratelja razlog zašto je gradivo postalo arhivsko kod Jenkinsona (stvaratelj ga nije uništio), a Schellenbergova sekundarna evidencijska vrijednost je razlog važnosti Jenkinsonove neprekinute linije očuvanja, pa i moralne obrane arhiva. Schellenbergova obavijesna vrijednost ostaje problematična, no nije li ona upravo izvedena iz pozitivističke uloge arhiva kao izvora ili tvorbe nacionalnih identiteta i povijesti? Pozitivističke uloge koju Schellenberg dijeli s Jenkinsonom i iz čijih okvira nije mogao izići? Između Jenkinsona i Schellenberga i nas pojavili su se makrofunkcionalni vrednovatelji, dokumentacijski stratezi, feministi, postkolonijalisti, arhivisti zajednica, pobornici participativnih arhiva i drugi – pa je arhivistički diskurs i njegovo čitanje postalo bogatije. Odbacuju li svi Schellenbergovo vrednovanje? Makrofunkcionalna škola odbacuje dio s informacijskom vrijednosti. Koliko je to moguće, dokumentacijske strategije čine ga više inkluzivnim. Vrednovanje u arhivima zajednica ga, u osnovi, modificira. Izbor

⁷⁰ Richard Stapleton, “Jenkinson and Schellenberg: A comparison,” *Archivaria*, br. 17 (1984): str. 75-85.

⁷¹ Reto Tschan, “A comparison of Jenkinson and Schellenberg on appraisal,” *The American Archivist* 65, br. 2 (2002): str. 176-195.

vrijednosti nikada ne može biti neutralan, nego samo sporazuman: oko dosta vrijednosti koje stoje u podlozi vrednovanja, u načelu, moguće je dogovoriti se. Možda je rješenje problema vrednovanja u kombinaciji kriterija koji su prihvatljivi nekim većim i manjim konsensusima, imajući u vidu načelo inkluzivnosti i nastojanja da se smanje prostori zaborava i tišine arhiva. Ponovno čitati o vrednovanju ima smisla jer je samorefleksivna arhivistika spiralna: kada se vrati na svoje polazne probleme, to se ishodište bez neke posebne sinteze transformira i osuvremenjuje. Vrednovanje je kao bitno pitanje arhivističke etike vrijedno ponovnoga čitanja, vrijedan predmet samorefleksivnosti arhivistike.

Vrednovanje je povezano s aktivnim radom arhivista. Djelatnost arhivista posebice dolazi na vidjelo prilikom vrednovanja gradiva. Osobe koje vrednuju ne mogu nikada biti neutralne jer daju prednost nečemu nauštrb nečega drugoga. Neki od post-jenkinsonovaca odbacuju dio schellenbergovske paradigme “pogađanja” budućih uporaba gradiva u korist dokazne vrijednosti, kao vrijednosti gradiva koja se čini čvrstom,⁷² a drugi smatraju da bi bilo korisnije uložiti vrijeme na zaštitu i obradu informacija umjesto na reduciranje informacija vrednovanjem.⁷³ No, je li moguće suzdržati se od vrednovanja? Možda bismo na prvu rekli da jest – ta moguće je ne napraviti neku aktivnost, preskočiti, izmaknuti se. Međutim, i to nevrednovanje postalo bi vrednovanjem jer bi “nevrednovano” gradivo dospjelo u arhive uz drugo vrijedno gradivo i s njime izjednačilo svoj status. Dodatno, ako se na vrednovanje gleda već u smislu suradnje arhiva i stvaratelja, utjecaje arhiva na društvo te odabira koje će gradivo nastajati, izostanak je vrednovanja, zapravo, nemoguć. Vrednovanju se arhivisti nikako ne mogu izmaknuti jer ono nije samo odabir postojećega gradiva za čuvanje, nego i odluka o tom što će od informacija nastati i što neće nastati, odnosno što će unaprijed biti zaboravljeno na razini događaja – prije no što uopće počne postojati kao dokument. Vrednovanje uključuje arhivalizaciju i odabiranje: arhivalizacija je prema Ketelaaru⁷⁴ i Summersu⁷⁵ početni impuls vrednovanja, shvaćanje da je nešto vrijedno, a odabir je konačna provedba vrednovanja. Čak i ako sama aktivnost odabira izostane, nije moguće baviti se gradivom i ne imati mišljenje o vrijednosti gradiva ili barem mišljenje o tom da ne znamo procijeniti vrijednost gradiva. Arhivalizacija uključuje i poimanje da nešto nije vrijedno, uništavanje, zaborav, prazninu i tišinu arhiva. Samorefleksivnost prilikom vrednovanja čini arhiviste posvećenima zadatku jer omogućuje poimanje temelja vrednovanja, koncepta ili konceptata vrijednosti koji se koriste pri vrednovanju, empatičnost otvara vrata za razumijevanje drugih pozicija koje postoje sa svojim vrijednostima, inkluzivnost otvara mogućnost njihove

⁷² Schellenbergovu konstrukciju Heather MacNeil prati od empirizma, kroz racionalizam, do pozitivizma. Usp. Heather MacNeil, “Trusting records in a postmodern world,” *Archivaria* 51 (2001): str. 39. O pogađanju budućih načina korištenja gradiva usp. prijedlog u bilješki 56.

⁷³ Gilliland, “Reconceptualizing records,” str. 30.

⁷⁴ Eric Ketelaar, “Archivalisation and archiving,” *Archives & Manuscripts* 27, br. 1 (1999): str. 55.

⁷⁵ Ed Summers, “Appraisal talk in Web archives,” *Archivaria*, br. 89 (2020): str. 72.

primjene, a transparentnost služi kao osnova opravdanja provedenoga vrednovanja gradiva. Pitanje pravednoga djelovanja posebice se aktualizira u postupku vrednovanja gradiva, pa bi arhivisti trebali odgovoriti na pet pitanja prije vrednovanja te na posljednje nakon vrednovanja: 1. Temeljem koje vrijednosti odabiremo gradivo? 2. Koje druge vrijednosti možemo razmotriti? 3. Koje druge vrijednosti možemo primijeniti? 4. Kakav bi mogao biti rezultat našega vrednovanja? 5. Kakav bi trebao biti rezultat našega vrednovanja? 6. Zašto je rezultat mogega vrednovanja takav kakav jest?

Moguće je, jasno, postaviti i neka druga slična pitanja, no smisao se nazire. Vrednovanje je povezano s pitanjem moći. Vrednovanje i moć koju arhivisti pritom manifestiraju i stvaraju "višeglasje arhiva", kao drugi mogući rezultat u odnosu na tišinu, nužno se isprepliću kada arhivisti vođeni "zovom pravednosti" uključuju glasove, sjećanja i povijest "drugih". Višeglasje arhivista i "drugih" jače dolazi do izražaja u arhivima zajednica i participativnim arhivima kao neinstitucionalnim arhivima ili arhivima u kojima su uplivi u odlučivanju od strane institucije i "drugih" drugačiji nego u slučaju državnih arhiva. Takve prakse mijenjaju "dinamiku moći" arhiva.⁷⁶ Granice arhiva zajednica i participativnih arhiva često u pojedinim projektima nisu jasne, pa arhiv takvoga oblika može ujedno biti i participativnim arhivom, i arhivom zajednice, i tematskim arhivom, i dopunskim ili zamjenskim oblikom stvaranja sjećanja nekoga društva. Višeglasje različitih arhiva posebice je izraženo kada glavni arhivi ne obnašaju uloge domaćina gradiva "drugih",⁷⁷ a profesionalni arhivisti svoju ekspertizu prilagode suradnji sa zajednicama i drugim učesnicima. Postoje mnoge vrijednosti po kojima možemo procjenjivati je li neko gradivo arhivsko, a koncept vrijednosti tu postaje ključem vrata arhiva. Određene vrijednosti neće zasigurno otključati vrata državnoga arhiva za neko gradivo, no ono može biti vrijedno nekomu drugomu te naći svoje mjesto u paralelnim i alternativnim oblicima arhiva. Arhivisti angažirani u paralelnim programima arhiviranja moraju biti senzibilizirani za dodatne ili drugačije vrijednosti koje postoje uz tradicionalnu vrijednost gradiva kao dokaznoga sredstva i inkluzivni za gradivo koje možda nije tipično. U slučaju arhivista koji dolaze iz institucija, a sudjeluju u participativnim projektima ili projektima arhiva zajednica, moć koju oni pravedno manifestiraju moć je njihova stručnoga znanja i vještine vrednovanja koju stavljaju na raspolaganje "drugima". Za prihvaćanje stručne savjetodavne ili koordinacijske pomoći potrebno je mnogo strpljenja svih uključenih strana u situacijama kada "drugi", s punim pravom, arhivistima načelno ne vjeruju. Naime, arhivisti su dio etabliranoga institucionalnoga

⁷⁶ Andrew Flinn i Anna Sexton, "Activist participatory communities in archival contexts: Theoretical perspectives," u *Participatory archives: Theory and Practice*, ur. Edward Benoit i Alexandra Eveleigh (London: Facet, 2019), str. 180.

⁷⁷ Edward Benoit i Ana Roeschley, "Degrees of mediation: A review of the intersectionality between community and participatory archives," u *Participatory Archives: Theory and Practice*, ur. Edward Benoit i Alexandra Eveleigh (London: Facet, 2019), str. 160.

okruženja koje ih je zanemarivalo, te su upravo zbog toga “drugi” i krenuli izgrađivati nadomjesne prakse očuvanja svojega nasljeđa. Evocirajući Foucaulta, možemo reći da je pomoću arhiva moguće promatrati djelovanja moći i protudjelovanja koja posljedično proizlaze iz moći⁷⁸ jer se arhivi zajednica i participativni arhivi javljaju kao dodatni učinak te moći u obliku odgovora na nju. Arhivi zajednica, kako pišu Flinn i Sexton, oblici su arhivske prakse organizirani nezavisno od arhivskih ustanova i politički su motivirani radi suočavanja s nedostatnim ili pogrešnim interpretacijama povijesti zajednica uslijed postupaka vrednovanja njihova gradiva poduzimanih od strane arhivskih ustanova.⁷⁹ Aktivističkim arhivima zajednica motivaciju daju problemi pomanjkanja pravednosti u reprezentaciji zajednica od strane institucionalnih arhiva.⁸⁰ Participativni arhivi, prema Eveleigh, oblici su arhivske prakse s uključivanjem većega broja osoba koje nisu arhivisti⁸¹ radi postizanja ciljeva reprezentacije, očuvanja i korištenja gradiva, a mogu uključivati ili ne moraju uključivati posredovanje institucionalnih arhiva.⁸² Tu je riječ o arhivskom protudjelovanju moći, o potrebi za ravnotežom koja nije bila početno ustanovljena. Uz to su arhivi zajednica i participativni arhivi realizacije samorefleksivnosti postmoderne arhivistike – ono što su problematizirali postmodernisti, arhivi zajednica i participativni arhivi proveli su u praksu – ideje decentralizacije arhiva, podjele moći arhivista, otvaranja arhiva za “druge”. Državni i drugi javni arhivi ne mogu do kraja ispuniti zahtjev inkluzivnosti, pa se javlja prostor za druge, decentralizirane, oblike arhiviranja. Tek ukupno djelovanje službenih i drugih arhivskih praksi, smatram, može dovesti do primjerenoga predstavljanja društva, fluidnoga, nikako ne savršenoga, ali više zadovoljavajućega.

Vrednovanje je povezano sa svim ostalim postupcima u domeni očuvanja informacija i gradiva. Ono je bitno za ispunjavanje ciljeva arhiva kao društvenih ustanova: niti prvi cilj upravljanja gradivom niti drugi ciljevi reprezentativnosti gradiva nisu ostvarivi bez vrednovanja. Vrednovanje je »ključna intelektualna zadaća arhivista«⁸³ i vještina koja, prema Richardu Coxu, uključuje važće

⁷⁸ Michel Foucault, *The History of Sexuality: Volume I: Introduction* (New York: Pantheon Books, 1978), str. 92-95. U hrvatskom prijevodu termin za moć preveden je riječju *vlast*. Michel Foucault, *Povijest seksualnosti 1: Volja za znanjem* (Zagreb: Domino, 2013), str. 83-86. O unutarnjoj poziciji otpora u odnosu na moć kojoj se odupire i njihovoj međusobnoj povezanosti usp. Foucault, *Povijest seksualnosti 1*, str. 85.

⁷⁹ Flinn i Sexton, “Activist participatory communities in archival contexts,” str. 176. »Almost all community-based archives exist either to collect or preserve a history or heritage that is either endangered through neglect or not represented in other, more mainstream and dominant, narratives and heritage processes.« Flinn i Sexton, “Activist participatory communities in archival contexts,” str. 183.

⁸⁰ Flinn i Sexton, “Activist participatory communities in archival contexts,” str. 179.

⁸¹ Alexandra Eveleigh, “Participatory archives,” u *Currents of Archival Thinking*, ur. Heather MacNeil i Terry Eastwood (Santa Barbara: Libraries Unlimited, 2017), str. 299.

⁸² Benoit i Roeschley, “Degrees of mediation,” str. 160.

⁸³ Richard J. Cox, *No Innocent Deposits: Forming Archives by Rethinking Appraisal* (Oxford: Scarecrow, 2004), str. 276.

kriterije vrednovanja za neko vrijeme i društvo te opravdavanje i argumentiranje postupaka vrednovanja provedenih korištenjem tih kriterija.⁸⁴ Gradivo koje nije vrednovano kvalitetno ili na vrijeme uzrokuje zaostatke u radu ustanove: za preuzeto gradivo nije moguće provjeriti je li ono u skladu s politikom stjecanja ustanove, gradivo nije moguće početi sređivati i opisivati, gradivo u spremištu zauzima više mjesta nego bi trebalo, gradivo se ne isplati početi digitalizirati, gradivo nije pripremljeno za korištenje. Vrednovano gradivo moguće je brzo početi obrađivati i digitalizirati, jednostavnije ga je pohraniti, moguće je dati ga na korištenje i iskoristiti za pružanje dodatnih usluga.

Vrednovanje je etički problem⁸⁵ povezan s pojmom pravednosti. Gradivo vrednovano po drugim vrijednostima koje paralelno postoje uz tipičnu, dokaznu vrijednost najčešće ulazi u arhive zajednica i participativne arhive. Pravednije vrednovati znači imati za cilj stvaranje uravnoteženo reprezentativnoga, pluralnoga, usklađenoga arhiva. Možemo li još uvijek tvrditi da društvene ustanove uvijek i svugdje rade na sprječavanju davanja prednosti jednomu privilegiranomu tipu stvaratelja nauštrb drugih ("drugoga")? Možemo li tvrditi da ne dajemo prednost jednoj poziciji i njezinim predstavnicima, što bi bila jedna od aristotelovskih značajki pravednosti? Rawlsova teorija pravednosti prikazana u ovom radu može imati primjenu u arhivistici, uz izvjesno prilagođavanje kao što je odbacivanje apsolutno racionalne osnove svakoga odlučivanja prilikom vrednovanja, kao i postavke da su arhivi, kakvi god bili, nužno i uvijek pravedne ustanove. Još važnije, smatram da je potrebno zamijeniti Rawlsovu izvornu poziciju drugačijim misaonim eksperimentom te zadržati element društvene ravnoteže koji on izbjegava. Jedna od zamislivih primjena Rawlsove teorije pravednosti na arhive, prije predloženih prilagodbi njegove teorije arhivistima, sastojala bi se od konstrukcije arhiva koja potpuno zanemaruje bilo kakvu društvenu poziciju onih koji vrednuju, kao da oni ne znaju kojoj većinskoj ili manjinskoj zajednici pripadaju. To bi bila nemodificirana rawlsovska pravednost kao nepristranost u arhivima. Međutim, smatram da je ona nemoguća ako je riječ o arhivistima ljudima i ako je riječ o raznolikom gradivu. Može li se pravednost kako ju je odredio Rawls samo preslikati na vrednovanje različitoga gradiva u stvarnoj ljudskoj praksi? Smatram da ne jer vrednovanje nije posve nepristrana i racionalna aktivnost. Ukazao sam na to da izbjegavanje vrednovanja kao odraz nepristranosti arhivista ne bi bilo shvaćeno kao ne-vrednovanje jer bi se gradivo koje ulazi u arhiv po statusu izjednačilo s već stečenim vrijednim gradivom. Ako ipak vrednuju, mogu li arhivisti kao osobe "od krvi i mesa" uvijek i za sve gradivo nepristrano obavljati tu aktivnost? Ne vjerujem u to. Rawlsovska izvorna pozicija i

⁸⁴ Cox, *No Innocent Deposits*, str. 283.

⁸⁵ »Mi smo doslovno sustvaratelji arhivskih zapisa kao zapisa, kao što stvaramo arhive kao institucije. U tom stvaralačkom činu moramo ostati posebno osjetljivi na političku, društvenu, filozofsku i etičku prirodu arhivističkoga vrednovanja.« »Mi smo ono što čujemo; čujemo ono što jesmo.« Cox, *No Innocent Deposits*, str. 11.

nepristranost možda bi bile iskoristive za umjetnu inteligenciju i njezinu primjenu kriterija dokazne vrijednosti na tipičnom gradivu upravnih ustanova kao stvaratelja. Umjetna inteligencija jedna je od rijetkih vrsta agenata koje mogu zamisliti u izvornoj poziciji i za koju mogu zamisliti da uspješno provodi zadatak, ali samo pod uvjetom da se vrednovanje trenira na velikoj količini uniformnoga gradiva, pod jako kontroliranim uvjetima i primjenom jasnih i jednostavnih kriterija vrijednosti. U toj situaciji umjetna inteligencija vjerojatno bi bila bolji arhivist od ljudskoga arhivista, pa nije teško za pretpostaviti da će umjetna inteligencija biti uključena u pojedine korake i iteracije rutinskih vrednovanja upravnih fondova. Nema razloga da se suvremene mogućnosti ne iskoriste u obavljanju poslova koji su manje delikatni, a troše mnogo radnih dana arhivista. »Otpor je uzaludan«,⁸⁶ čak i da za njega postoje razlozi. Zbog toga što ljudi moraju i dalje u mnogim drugim situacijama vrednovati, smatram da kriterij pravednosti i pravednoga vrednovanja ne može biti apsolutna nepristranost, nego je pravedno vrednovanje rezultat profesionalnoga i osobnoga razvoja arhivista. Nepristranost u donošenju odluka nije inherentna ljudima, a eksperiment *Moral Machine* ukazuje na to da bi, zbog ljudskih reakcija koje služe kao uzorak na kojem se umjetna inteligencija trenira, nepristranost mogla postati nesvojstvena i umjetnoj inteligenciji. Za pravednost kao nepristranost Rawls ionako konstatira da »nas stavlja bliže filozofskomu idealu; [ali] ona ga, naravno, ne postiže«.⁸⁷ Smatrajući da, realno, etika nije apsolutna,⁸⁸ arhivističko usklađivanje sadržaja repozitorija i aktivno osiguranje ravnoteže izglednije je za primjenu od implementacije apsolutnoga načela nepristranosti. Iako ravnoteža prema Rawlsu pripada utilitarističkim teorijama, smatram da element ravnoteže nije isključivo utilitaristički, odnosno da može biti pridodan bez implikacija povređivanja bilo kakvih prava u zamjenu za uspostavu boljega društva za većinu. Osim toga, cilj uravnoteženja neke pojave u društvu nužno se ne preklapa s postizanjem maksimalne dobiti za društvo u cjelini. Primjerice, cilj maksimizacije dobiti za društvenu cjelinu može tražiti oduzimanje ili izostanak davanja nekih dobara ili prava grupi koja je malobrojna. Time se narušava pojedino prethodno postojeće ili potencijalno stanje ravnoteže u distribuciji tih dobara ili prava. Primjer uravnoteženja u arhivistici je repatrijacija arhivskoga gradiva zajednicama kojima je to gradivo bilo oduzeto tobože radi boljega režima očuvanja ili iz drugih razloga (»uključujući specifičiranje intelektualnih prava, dopuštenih i nedopuštenih istraživanja, vlasništva nad

⁸⁶ »Resistance is futile« replika je Borga, tehnološki naprednoga društva kolektivnoga mentaliteta, kapetanu Picardu. Gene Roddenberry, Michael Piller i Ronald D. Moore, "The Best of Both Worlds," *IMDb*, pristupljeno 20. kolovoza 2024., <https://m.imdb.com/title/tt0708785/>.

⁸⁷ Rawls, *A Theory of Justice*, str. 43.

⁸⁸ Etika kao »skup načela moralnoga (čudorednog) ponašanja nekoga društva ili društvene skupine koja se zasnivaju na temeljnim društvenim vrijednostima«. "Etika," *Hrvatska enciklopedija*, pristupljeno 20. kolovoza 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/etika> (isticanje autora članka).

podacima»⁸⁹ i dr.). Slični se primjeri mogu naći u radovima koji tematiziraju dekolonijalizaciju arhiva uspostavljanjem novih načina korištenja i doživljavanja gradiva, a time i svojih identiteta,⁹⁰ kao i u radovima o reparativnim arhivima. Apolutno pravedno vrednovanje nemoguće je ideal i uzrok "arhivske groznice" u Derridin i Harrisovu značenju. Stoga je nužno imati na umu praktično uravnoteženje prava različitih društvenih zajednica na prezentaciju svoje memorije kroz ustanove i projekte arhiva, bez, dakako, povrede prava da ju stvaraju ili čuvaju sami. Pravednije vrednovanje nužno uključuje i pojam nepravednosti, budući da napor da se uvrsti gradivo manjina podrazumijevaju da nešto od *mainstream* gradiva zbog ograničenoga prostora i ljudskih resursa neće biti stečeno u arhive. To je uračunato u cijenu vrednovanja. Međutim, ako se zamijene Rawlsovi koncepti izvorne pozicije i nepristranosti operativnijim pojmovima, dobar dio njegove teorije može se zadržati jer bi sukladno Rawlsovu *maksimin* načelu arhivist svakako morao dopustiti vrednovanje sa svrhom ulaska gradiva zajednica slabijih društvenih pozicija u javne arhive. Posljedično bi uspostavio režim očuvanja i njihovih narativa, uz narativ većinske zajednice, kao i pravedno djelovanje u smjeru uravnoteženja repozitorija arhiva. Cilj i uravnoteženoga vrednovanja i nepristranoga vrednovanja može biti isti, pravedna reprezentacija, no razlikuje se korištenje pojedinih alata da bi do toga cilja bilo moguće doći. Nepristranost bi bila "pokušaj zaboravljanja" pozicije arhivista koji dolazi iz većinske društvene zajednice. Vrednovanje koje uravnotežuje sastave spremišta ne rješava se pak u potpunosti kompromisa u korist nekoga zamišljenoga apsoluta kao što je nepristranost. Zbog nepostojanja apsolutne nepristranosti i semantičkoga utega koji taj pojam donosi arhivistici, umjesto Rawlsove nepristranosti ovdje bih htio primijeniti pojam inkluzivnosti, koji sam već opisao kao poželjnu osobinu arhivista. Inkluzivnost može dati isti rezultat kao i Rawlsova nepristranost. Do toga će rezultata inkluzivni arhivisti doći kroz izabiranje različitih vrijednosti, no pritom se koristi etika koja ne odbacuje realne situacije i koja ih daleko manje idealizira. Inkluzivnost ne insistira na tom da arhivist zanemari svoju pripadnost nekoj zajednici, skupini ili poziciji, jer bi to bilo nemoguće, nego traži da arhivist unatoč okolnostima u kojima se nalazi prilikom vrednovanja promišlja i izabire vrijednosti različitih zajednica i pozicija koje također postoje u društvu.

Rawlsova teorija pravednosti ima racionalističku podlogu. Za njega koncept pravednosti ima prioritet nad konceptom dobra te uokviruje koncept dobra i druge koncepte vrijednosti. Racionalni životni plan određuje što je dobro za bilo koga u određenoj situaciji.⁹¹ Međutim, što je s vrednovanjem atipičnoga

⁸⁹ Krystiana L. Krupa i Kelsey T. Grimm, "Digital repatriation as a decolonizing practice in the archaeological archive," *Across the Disciplines* 18, br. 1-2 (2021): str. 52.

⁹⁰ Uspostavljanje »[nove vrste arhivske] infrastrukture« i »epistemičke i ontološke pluriverzalnosti«. Charles Jeurgens i Michael Karabinos, "Paradoxes of curating colonial memory," *Archival Science* 20 (2020): str. 202, 209.

⁹¹ Rawls, *A Theory of Justice*, str. 358.

gradiva za koje je potrebno primijeniti druge, ne-racionalne, ne-logosne vrijednosti o kojima su pisale feminističke arhivistice? Zamijenimo Rawlsov izraz *racionalno* sintagmom *s nekim ciljem*, bio cilj racionalan ili ne. Zamijenimo i neodređen izraz *dobro*⁹² izrazom *vrijedno*, za koji smo pronašli Kluckhohnova i Lewisova određenja. Zatim, definirajmo vrijedno gradivo iz pozicije korisnika gradiva kao gradivo s karakteristikama koje korisnik želi od gradiva u određenoj situaciji. Tada bi vrednovanje bilo utemeljeno na korištenju identificiranih vrijednosti korisnika koje smo se potrudili razumjeti, s ciljem stjecanja gradiva koje će razne društvene skupine htjeti koristiti. Mark Green u svojem radu iz 1998. skreće pažnju na korištenje gradiva koje se steče u arhive kao potvrdu vrednovanja, jamstvo da se ne preuzima gradivo koje nikoga dugoročno ne bi zanimalo.⁹³ Korištenje prema Greenu može biti retroaktivni kriterij oblikovanja akvizicijske politike, a akvizicijska politika povratno utječe na vrednovanje. Informacije dobivene analizom korištenja tako mogu biti korisne za buduće aktivnosti vrednovanja. Izravniji odnos korištenja i vrednovanja od toga više ne bi bio arhivistička vidovitost, nego poduzimanje aktivnosti vrednovanja uz sudjelovanje korisnika. No, bez obzira na racionalnost korisnika, ono ne bi uvijek bilo vođeno racionalnošću. Netko će htjeti iskoristiti gradivo za dokazivanje, a netko za evociranje događaja. Je li, primjerice, video snimka sprovoda najracionalniji izbor zapisa o događaju s obzirom na dokaznu vrijednost takvoga materijala? Je li posrijedi ovdje, uz pretpostavku da postoji smrtnica ili drugi dokaz u boljem obliku, anticipirana dokazna vrijednost snimke od strane snimatelja ili onoga tko je naručio snimanje? Je li vrijednost za racionalne osobe baš uvijek racionalna? Ili može biti riječ o drugoj vrsti vrijednosti koja nije nužno racionalna? Zato ne treba vrijednosti ograničiti samo na racionalne niti pravednost svesti samo na racionalnu podlogu.

⁹² »A thing's being good X for K is treated as equivalent to its having the properties which is rational for K to want in an X in view of his interests and aims.« Rawls, *A Theory of Justice*, str. 358. Rawls koristi teoriju dobra da »opiše primarna dobra i interese osoba u izvornoj poziciji« (str. 347), kao što su sloboda, prilika, prihod, blagostanje, samopoštovanje (str. 380). Smatra samopoštovanje najvećim primarnim dobrom (str. 386). Spaja teoriju pravednosti s teorijom dobra (str. 386, 399), slično kao što spaja i pravednost s osobnim napretkom prema sposobnostima, što se naziva Rawlsovo aristotelovsko načelo. Načelo razlike ovdje kontrolira aristotelovski dio toga načela. Moralne vrijednosti Rawls određuje slično svojem određivanju dobra: »A good person, then, or a person of moral worth, is someone who has to a higher degree than the average the broadly based features of moral character that is rational for the persons in the original position to want in one another.« Rawls, *A Theory of Justice*, str. 383-384. Racionalnost objašnjava načelima racionalnoga izbora povezanoga sa životnim planovima: 1. izbor temeljem veće učinkovitosti – doći do čega uz najmanji utrošak sredstava; 2. izbor prema većoj inkluzivnosti – izabrati cilj koji uključuje manje ili druge ciljeve; 3. izbor po većoj vjerojatnosti – neki ciljevi će se vjerojatnije ostvariti sljedeći određeni životni plan (str. 361-362). Ta načela objašnjava i u okolnostima dugoročnih planova (str. 362-363). Prilagodio bih Rawlsovu definiciju dobra citiranu na početku ove bilješke u definiciju vrijednosti na sljedeći način: (dobar) vrijedan objekt za neku osobu onaj je objekt sa svojstvima za koje ta osoba (racionalno), s obzirom na svoje ciljeve, preferencije ili okolnosti u kojima se nalazi, želi da ih takav objekt ima. Racionalni izbori se obično slijede, no, smatram, ne baš uvijek – odabir vrijednoga gradiva nije ni apsolutno ni uvijek racionalan.

⁹³ Mark Green, "The surest proof: A utilitarian approach to appraisal," *Archivaria*, br. 45 (1998): str. 152, 158.

Vrijednosti mogu i ne moraju biti racionalne. Ono čime se trebamo baviti otvoreni je skup različitih vrijednosti koje trebamo identificirati. Oslanjanje samo na neke vrste vrijednosti je pak jednodimenzionalno i dovodi do arhiva koji ne reprezentiraju sve članove društva. Dakle, jedan od navedenih ciljeva arhiva kao društvenih ustanova ostaje neispunjen. Da bismo izbjegli siromaštvo arhiva, kao temelj vrednovanja treba nam osjećaj za različite vrijednosti, to jest trebamo biti inkluzivni i empatični. Uslijed svega toga – samorefleksije, inkluzivnosti i empatičnosti te demonstriranja transparentnosti – djelovanje arhivista prilikom vrednovanja trebalo bi postati pravedno. Međutim, čest problem s vrednovanjem gradiva nastaje kada se vrednuje bez isticanja bilo koje vrijednosti. Vrednovanje bez osviještenih vrijednosti poprilično je kruto i u današnjem društvu možda nejasan arhivistički performativ. Stvaratelj temeljem popisa gradiva s rokovima čuvanja procjenjuje gradivo koje nakon rješenja nadležnoga arhiva postaje vrijedno ili ne, ali javnosti ne znače mnogo izrazi *vrednovanja* ili *procjene vrijednosti* iz tih rješenja bez jasnih obrazloženja. Kod performativa, što je Austinov izraz, izreći jest činiti ono što se izriče.⁹⁴ Izraz koji se koristi kod nas (“RJEŠENJE: Odobrava se izlučivanje i uništavanje gradiva”) koristi se kao sredstvo kojim nadležni arhiv odobrava vrednovanje koje je već učinio stvaratelj iskazima u zamolbi za odobravanjem uništavanja gradiva. Nadležni arhiv u rješenju je potvrdio stvarateljevo vrednovanje i odobrio je uništavanje. Kada u iskazu rješenja nadležnoga arhiva piše “Odobrava se”, to je čin odobravanja koji se iskazom ostvaruje. Austin, istaknuti filozof jezika, na početku svojega teksta *Kako djelovati riječima* razlikuje performativne iskaze činove nasuprot konstativima, a kasnije detaljnije razrađuje teoriju govornih činova i razlikuje lokucijski čin, ilokucijski čin ili perlokucijski čin.⁹⁵ Lokucijski čin je čin izricanja nekoga iskaza, ilokucijski je čin koji se ostvaruje tim izricanjem, kao naređivanje, odobravanje, proglašavanje, presuđivanje, vrednovanje, a perlokucijski je posljedičan čin nakon izricanja, kao uvjeravanje, odvracanje i dr.⁹⁶ Razlikuje iskaze prema ilokucijskoj snazi odnosno ekspliciranju ilokucijskoga čina: »(1) Verdiktivi. (2) Egzercitivi. (3) Komisivi. (4) Behabitivi [...]. (5) Ekspozitivni.«⁹⁷ Vrednovanje i postupci povezani s njime bili bi uvršteni u verdiktive i egzercitive. Austin u verdiktive uvrštava postupke procjenjivanja i vrednovanja i s njima povezane glagole, a pod egzercitive odabiranje. Međutim, Austin naglašava da granice nisu čvrste i da postoje, primjerice, »egzercitivi koji će se zasnivati na verdiktivima«.⁹⁸ Verdiktivi su sudske odluke i izrazi prosudbe, a sudac može biti poiman u širem smislu – kako Austin i odluku dosuđivanja u

⁹⁴ Performativi se razlikuju od konstativa kojim samo tvrdimo nešto. Usp. John L. Austin, *Kako djelovati riječima* (Zagreb: Disput, 2014), str. 4, 11-12, 21. Za zapise kao pisane iskaze, a to bi bilo primjenljivo i na rješenje, usp. str. 44.

⁹⁵ Austin, *Kako djelovati riječima*, str. 87-88, 106-107.

⁹⁶ Austin, *Kako djelovati riječima*, str. 77-79.

⁹⁷ Austin, *Kako djelovati riječima*, str. 107.

⁹⁸ Austin, *Kako djelovati riječima*, str. 110; usp. str. 100, 101, 107-113.

sportu smatra verdiktivom, tako i nadležni arhiv može biti smatran arbitrom. Egzercitivi se tiču donošenja odluke i provedbe mandata i moći. Verdiktivni su glagoli povezani s vrednovanjem: *ocjenjujem*, *vrednujem*, *procjenjujem*. Egzercitivni su glagoli: *izabirem* i *odobravam*.⁹⁹ Rekao bih da se egzercitiv *odobrava se*, kao provedba moći nadležnoga arhiva, temelji na verdiktivu bilo kojega, pa čak i impliciranoga, početnoga iskaza o vrednovanju nekoga gradiva, odnosno na verdiktivu arhivalizacije. Uloga arhivista kojeg je društvo zadužilo za vrednovanje¹⁰⁰ odgovara Austinovu uvjetu A2 performativnoga čina da »pojedine osobe [...] moraju biti prikladne da bi se prizvala pojedina [...] procedura«. ¹⁰¹ Čisti performativni čin arhiva u odobravanju uništavanja, odnosno performativnost *per se* iz perspektive je procedure možda dovoljna, no vrednovanju bez navođenja vrijednosti u politikama i dokumentima koji prethode rješenjima nedostaje transparentnost koju današnje vrijeme traži. To postaje problematično danas kada je legitimitet koji je društvo dalo arhivistima ionako oslabio. Pozivi da se, suprotno Austinovu uvjetu A2, ne-arhivisti uključe u vrednovanje prema participativnim modelima vrednovanja ukazuju na to da je tradicionalan arhivistički legitimitet postao klimav. Izražene želje za participativnim odlučivanjem o tom kako će društvene grupe biti reprezentirane u društvu i kako će sudjelovati u izgradnji pamćenja društva govore u prilog tomu da je potrebna i šira i čvršća legitimacija vrednovanja.¹⁰² Performativnost vrednovanja, od koje, dakako, ne možemo pobjeći, sama po sebi nije danas dovoljna i arhivisti više nisu jedini koji smiju vrednovati. Prema participativnom modelu arhivist organizira projekte tvorbe arhiva, stvara dodatne virtualne zbirke¹⁰³ ili virtualne redove te vrednuje zajedno sa zajednicama, s “drugima”, dokumentira to vrednovanje i su-stvara arhive.

4. Zaključak i daljnji rad

Etički model koji je predložen u ovom radu plod je jednoga vremena i pripadajućih društvenih klima – i kao takav nije ništa manje ili više ideologiziran u odnosu na druge moguće ili postojeće modele, poput deontološkoga Etičkoga kodeksa arhivista, Aristotelova modela vrlina i εὐδαιμονία¹⁰⁴ ili Clineova

⁹⁹ Austin, *Kako djelovati riječima*, str. 111.

¹⁰⁰ Usp. četvrto načelo vrednovanja u: Catherine A. Bailey, “Past imperfect?: Reflections on the evolution of Canadian federal government records appraisal,” *Archivaria*, br. 75 (2013): str. 41.

¹⁰¹ Austin, *Kako djelovati riječima*, str. 11. Situacije neslaganja s uvjetom A2 Austin naziva narušenim performativima (str. 13) i primjerima neovlaštenosti (str. 25).

¹⁰² Legitimacija putem javnoga mnijenja. Cook, “Mi smo ono što čuvamo,” str. 17.

¹⁰³ Geoffrey Yeo, “Can we keep everything?: The future of appraisal in a world of digital profusion,” u *Archival Futures*, ur. Caroline Brown (London: Facet, 2018), str. 58.

¹⁰⁴ Složen pojam koji uključuje najviše dobro i mogućnost ostvarenja samodostatne i cjelovite sreće, ali ne kao tjelesnoga užitka, ujedno i ozbiljenje svih vrlina. Usp. Senković, “Aristotelova εὐδαιμονία,” str. 809, 815, 820. Ipak, Aristotel u određenju izraza εὐδαιμονία ne odbacuje užitak u potpunosti (str. 817).

aretaičkoga modela. Rekao bih da ni Rawlsov etički model, pretežno deontološki, ne može to u potpunosti izbjeći. Definiranje pravednosti kao složenoga ponašanja koje može proizići iz poželjnih osobina praktičnije je od određivanja pravednosti kao kompleksne osobine. Pravednost je ponašanje koje se uči, a moralne se osobine razvijaju kroz život i rad u zajednici. Nabrojane osobine u ovom radu koje vode prema pravednomu djelovanju trebale bi preobličiti rigidnoga arhivista arhonta u pravednoga arhivista koji je, u skladu s današnjim vremenom, aktivno uključen u život zajednice. Današnji arhivist više nije čuvar službene "istine" i propisa, nego agent u kontekstualizaciji i rekontekstualizaciji gradiva. Pravedno djelovanje arhivista usmjereno je protiv zaborava i tišina, no ono priznaje svoje granice. Pravedno ponašanje arhivista priznaje različita stajališta koja pojedinci i pripadnici zajednica mogu zauzimati prema problematici sjećanja, identiteta, društva i kulture (empatičnost). Ono, nadalje, priznaje mogućnost postojanja različitih vrijednosti (inkluzivnost) te propitivanje svih vrijednosti i samoga postupka vrednovanja (samorefleksivnost). Naposljetku, pravedno arhivistovo ponašanje priznaje potrebu za legitimacijom postupka vrednovanja i njegovih ograničenja (transparentnost). Smatram da je zato poželjno da nabrojane osobine postanu bitne osobine današnjih arhivista, da postanu raširene u toj demografskoj grupi, od arhivista školovanih na fakultetima prema programima arhivistike i odgovarajućim kvalifikacijama do arhivista po zanimanju i osoba koje rade s dokumentarnim i arhivskim gradivom na bilo kojoj razini i u bilo kakvoj okolini. Te bi osobine pozitivno utjecale na ponašanje arhivista. Prema Harrisu, za arhiviste je važno razumjeti isprepletenost gradiva i konteksta, razotkriti taj kontekst, biti gostoljubiv za "drugoga" (biti inkluzivan) i biti aktivan.¹⁰⁵ Arhivisti koji su svjesni svojih postupaka postaju senzibilizirani za potrebe "drugih", i ta ih empatičnost otvara različitim kontekstima gradiva i mogućnostima uključivanja "drugih". Transparentnim dokumentiranjem granica svojega rada arhivisti mogu izraziti ispriku zbog poteškoća da se one nadiđu i zbog nedosezanja ideala potpunoga pravednoga djelovanja. To je posebice važno za postupak vrednovanja.

Iako Rawlsova teorija sadržava dva idealizirana konstrukta – izvornu poziciju i uvijek racionalne izbore koji vode pravednosti, smatram da ta teorija pravednosti može otvoriti promišljanje etike u arhivistici. Za Rawlsa pravednost u društvima omogućuje izvorna pozicija s maksimalizacijom minimalnih izgleda i distribucijom društvenih dobara.¹⁰⁶ Izvorna pozicija je Rawlsov nikada dokraja izvediv misaoni eksperiment jer se oslanja na veo neznanja, odnosno na nemoguće samo-neznanje. Izvorna se pozicija u arhivskoj praksi može zamijeniti

»Pogrešno je Aristotelovu etiku utemeljivati samo na vrlini, nego treba uvidjeti važnost međusobnog odnosa vrline i svrhe etičkog djelovanja, to je eudaimonija. Cjelovita sreća postiže se ozbiljenjem vrline.« Senković, "Aristotelova εὐδαιμονία," str. 810. Za sažet prikaz Aristotelove kategorizacije sreće usp. str. 815.

¹⁰⁵ Harris, *Archives and Justice*, str. 314-316.

¹⁰⁶ Rawls, *A Theory of Justice*, str. 54.

jednim drugim misaonim eksperimentom, izvedivim, samorefleksivnošću. Samorefleksivnost, kao današnji pandan ranijih dijanoetičkih vrlina, dijametralno je suprotna izvornoj poziciji, no obje se mogu zamisliti kao polazišta pravednosti. Vrednovanje traži samopromatranje jer se inače poseže za onime što je iznenadilo Barbaru Craig, intuicijom.¹⁰⁷ Nadalje, Rawlsova načela pravednosti možemo, razmišljajući o arhivistima, zamijeniti empatičnošću i inkluzivnošću. Arhivalizacija, trenutak jasnoće o tom da nas nešto vrijedno postavlja u pozicije o kojima su pisale Caswell i Cifor – stvaratelja, osobe koju gradivo tematizira, korisnika i šire zajednice.¹⁰⁸ Inkluzivnost zamjenjuje pojam gotovo nemoguće nepristranosti i, smatram, realnije pridonosi pravednomu vrednovanju usmjerenom prema konstrukciji arhivâ koji u svojem ukupnom djelovanju primjerenije reprezentiraju pluralno društvo. Rawlsovu nepristranost možemo, dakle, zamijeniti inkluzivnošću. Također, vrednovanje ne može biti odrađeno u cijelosti bez uključivanja više vrijednosti, koje potom uspoređujemo s gradivom. Ono se ne može završiti ni bez obrazloženja što je učinjeno. Sve su te zamijene koncepata napravljene da budu operativnije, bliže realnim situacijama i smatram da stoga mogu pružiti veću praktičnost. Osobine istaknute u ovom radu trebaju dovesti do pravednoga djelovanja arhivista koje je popraćeno njegovim ili njezinim transparentnim radom. Pravedno djelovanje arhivista usredotočuje se na konkretnu situaciju vrednovanja te, kao i Rawlsova pravednost, izbjegava nejasnu opću utilitarističku predodžbu i zamku procjenjivanja onoga što bi uvijek po istom ključu bilo najbolje za neku kulturu ili društvo u cjelini. Ovdje se predloženo pravedno djelovanje počinje razlikovati od shvaćanja nepristranosti kao automatizma – nepristranost je konsistentnost postupaka u istovrsnim situacijama, ali ne, primjerice, puka automatska performativna primjena popisa gradiva s rokovima čuvanja i vrednovanje svedeno samo na takvu primjenu. Analizu funkcija i popise treba uzeti kao početne točke za rad na većini fondova, no ne za sve vrste gradiva i ne uz cijenu gubitka fokusa s konkretnoga postupka vrednovanja. Zato društvo i obrazuje arhiviste. U suprotnom nas već sada, bez nesvladivih poteškoća, može zamijeniti umjetna inteligencija. Danas je moguće napraviti inačicu moralnoga stroja za archive, no pitanje je hoćemo li biti zadovoljni rezultatima. Nepristrano ili pravično nije neprestano privilegirati istu vrstu stvaratelja i uvrštavati njihovo gradivo kao isključivi sastojak nekoga “općedruštvenoga” narativa samo zato što je vrednovanje takvoga gradiva “objektivnije”, racionalnije, lakše. Ne možemo rigidno pojmiti sintagmu *objektivnost i nepristranost arhivista* kao mjeru profesionalizma iz prvoga stavka teksta kodeksa u Etičkom kodeksu arhivista (*objectivity and impartiality of archivists* u engleskom tekstu).¹⁰⁹ Mjera našega profesionalizma, bavljenja našom strukom, zapravo počiva na približnosti tim načelima. Ona su, k tomu, daleko preopterećena značenjima oko kojih se spore različite

¹⁰⁷ Usp. bilješku 58.

¹⁰⁸ Usp. bilješku 11.

¹⁰⁹ *Etički kodeks arhivista* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1997), str. 1.

tradicije. S njima je teško baratati i zbog toga u ovom radu razmatram jasnije određene pojmove. Apsolutna racionalnost arhivista još je jedan privid koji u stvarnoj arhivskoj praksi ne znači puno, kao što su već bili i prividi izostanka arbitrarnosti, utjecajnosti i interpretacije u radu arhivista.¹¹⁰ Ni arhivisti ni korisnici nisu isključivo racionalna bića. Razlozi osoba ili ustanova koje čuvaju zapise i sadržaje nisu uvijek racionalni ili nisu racionalni s obzirom na poglede na svijet i planove¹¹¹ svakoga člana društva. Vrednovanje koje vodi pravednosti ne treba uvijek i pod svaku cijenu biti racionalna odluka, primjer čega je primjena afektivne vrijednosti u postupku vrednovanja.

Tablica 1. Konceptualni model¹¹² arhivske etike koji povezuje etiku osobina, deontološku etiku i perspektivu pravednoga djelovanja

samorefleksivnost	→	empatičnost, inkluzivnost	→ (vrednovanje, ali i opis te korištenje)	pravedno djelovanje koje prati transparentnost
-------------------	---	------------------------------	---	--

Tablica 2. Odnos pravednoga djelovanja i samorefleksivnosti, empatičnosti, inkluzivnosti i transparentnosti u postupku vrednovanja

Pravedno djelovanje – traženje uravnoteženih rješenja reprezentacije društvenih skupina u arhivima	zahtijeva	samorefleksivno propitivanje	– vrijednosti – arhivistike kao skupa znanja povezanoga s djelovanjem arhivista – uloge i cilja arhivista u društvu
		empatičnost	– razumijevanje pozicija “drugih”
		inkluzivnost	– prihvaćanje da “drugi” imaju vrijednosti – uvrštenje njihovih vrijednosti – uključivanje “drugih” u vrednovanje, dijeljenje vrednovanja
		transparentnost	– put do legitimacije djelovanja kao pravednoga

¹¹⁰ Ili privid odnosa arhivista i “istine”: »the good archivist is the most selfless devotee of truth the modern world produces«. Hilary Jenkinson, “British archives and the war,” *The American Archivist* 7, br. 1 (1944): str. 16. Pitao bih: Kojoj i čijoj istini? Prije traženja “antiarhivističkih” elemenata u tom pitanju spomenuo bih da je jedan od radnih podnaslova prijedloga InterPARES globalnoga arhivističkoga projekta koji je išao prema kanadskomu Social Sciences and Humanities Research Council (SSHRC, “Vijeće da društvena i humanistička istraživanja”) bio – *Whose truth*.

¹¹¹ Usp. bilješku 92 o vezi racionalnosti i planova kod Rawlsa.

¹¹² Predloženi etički model može se povezati i s opisivanjem arhivskoga gradiva i davanjem gradiva na korištenje, no ovo proširenje nije uvršteno zbog opsega rada.

Vrednovanje je, kako kaže Cox, vještina koja počiva na arhivističkim teorijama i koja se “brusi” u arhivskoj praksi. Na postizanju pravednijega djelovanja treba raditi promišljajući i ideale i načine uspostave ravnoteže u gradivu arhiva, u reprezentaciji raznih narativa, usvajajući teoriju i kroz praktičan rad, naglašavajući i njegujući osobine samorefleksivnosti, osjetljivosti, inkluzivnosti i transparentnosti arhivista i svih osoba koji se bave gradivom te njegujući današnje arhivsko biće koje se razlikuje od, rekao bih, nikada postojećega samozatajnoga i nevidljivoga arhivskoga bića. Nabrojane osobine – mogli bismo ih uvrstiti uz Clineove vrline – vrijednosti su drugačije vrste od vrijednosti gradiva. To su etičke vrijednosti.¹¹³ Javnost može danas prema njima vrednovati arhiviste.

Ovaj je teorijski rad imao za cilj, na temelju rasprave o vrednovanju, postaviti konceptualni model etike koja uzima u obzir djelovanje stručnjaka i njihove poželjne osobine. Daljnji bi koraci istraživanja ove teme išli u smjeru izrade sažete i fokusirane etičke ontologije uz pomoć ovoga konceptualnoga modela i uz pomoć deskriptivne logike.¹¹⁴

Literatura

“Behaviour Change Intervention Ontologija.” *Ontology Search*. Pristupljeno 29. studenoga 2023. <https://www.ebi.ac.uk/ols4/ontologies/bcio>.

“ECTS Informacijski paket za akademsku godinu 2023./2024.: Uvod u arhivsku teoriju i praksu.” *Filozofski fakultet Sveučilište u Zagrebu*. Pristupljeno 20. kolovoza 2024. <https://theta.ffzg.hr/ECTSarhiva/2023/Predmet/Index/7084>.

“Etika.” *Hrvatska enciklopedija*. Pristupljeno 20. kolovoza 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/etika>.

“Welcome to the Moral Machine!” *Moral Machine*. Pristupljeno 20. kolovoza 2024. <https://www.moralmachine.net/>.

Allport, Gordon W. *Pattern and Growth in Personality*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1961.

Aristotel. *Nikomahova etika*. Zagreb: Globus, 1988.

Aristotel. *Retorika*. Zagreb: Naprijed, 1989.

Austin, John L. *Kako djelovati riječima*. Zagreb: Disput, 2014.

Awad, Edmond, Sohan Dsouza, Richard Kim, Jonathan Schulz, Joseph Henrich, Azim Shariff, Jean-François Bonnefon i Iyad Rahman. “The Moral Machine experiment.” *Nature*, br. 563 (2018): str. 59-64.

¹¹³ Moralne vrijednosti, usp. Campbell, “Moral and non-moral values,” str. 279.

¹¹⁴ Franz Baader i dr., *The Description Logic Handbook: Theory, Implementation, and Applications* (Cambridge: Cambridge University, 2003), str. 43.

Baader, Franz, Diego Calvanese, Deborah McGuinness, Daniele Nardi, Peter Patel-Schneider. *The Description Logic Handbook: Theory, Implementation, and Applications*. Cambridge: Cambridge University, 2003.

Bailey, Catherine A. "Past imperfect?: Reflections on the evolution of Canadian federal government records appraisal." *Archivaria* 75 (2013): str. 5-47.

Barragan, Salvador P. "Information governance maturity model: Should retention be rethought?" U *Diverse Applications and Transferability of Maturity Models*, ur. Shadrack Katuu, str. 92-119. Hershey: IGI Global, 2019.

Bearman, David. "The implications of *Armstrong v. Executive of the President* for the archival management of electronic records." *The American Archivist* 56, br. 4 (1993): str. 674-689.

Benoit, Edward, Ana Roeschley. "Degrees of mediation: A review of the intersectionality between community and participatory archives." U *Participatory Archives: Theory and Practice*, ur. Edward Benoit i Alexandra Eveleigh, str. 159-172. London: Facet, 2019.

Berčić, Boran. "Etika vrlina." *Filozofska istraživanja* 28, br. 1 (2008): str. 193-207.

Boles, Frank, Mark Greene. "Et Tu Schellenberg?: Thoughts on the dagger of american appraisal theory." *The American Archivist* 59, br. 3 (1996): str. 298-310.

Booms, Hans. "Überlieferungsbildung: Keeping archives as a social and political activity." *Archivaria* 33 (1991): str. 25-33.

Bričić, Marita. "Načelo razlike: Ključ za pravednije demokratsko društvo." *Filozofska istraživanja* 30, br. 1-2 (2010): str. 61-78.

Campbell, C. A. "Moral and non-moral values: A study in the first principles of axiology." *Mind* 44, br. 175 (1935): str. 273-299.

Caswell, Michelle, Marika Cifor. "From human rights to feminist ethics: Radical empathy in the archives." *Archivaria*, br. 81 (2016): str. 23-43.

Caswell, Michelle, Ricardo Punzalan, T-Key Sangwand. "Critical archival studies: An introduction." *Journal of Critical Library and Information Studies* 1, br. 2 (2017). <https://doi.org/10.24242/jclis.v1i2.50>.

Cline, Scott. *Archival Virtue: Relationship, Obligation, and the Just Archives*. Chicago: SAA, 2021.

Cook, Terry. "Mi smo ono što čuvamo; čuvamo ono što jesmo?: Prošlost, sadašnjost i budućnost arhivističkog vrednovanja." *Arhivski vjesnik* 56 (2013): str. 9-26.

Cox, Richard J. *No Innocent Deposits: Forming Archives by Rethinking Appraisal*. Oxford: Scarecrow, 2004.

Craig, Barbara L. "Doing archival appraisal in Canada: Results from a postal survey of practitioners' experience, practices, and opinions." *Archivaria*, br. 64 (2007): str. 1-45.

Drake, Jarrett M. "Seismic shifts: On archival facts and fictions." *Medium*, 20. kolovoza 2018. Pristupljeno 20. kolovoza 2024. <https://medium.com/community-archives/seismic-shifts-on-archival-fact-and-fictions-6db4d5c655ae>.

Duff, Wendy M., Andrew Flinn, Karen E. Suurtamm, David A. Wallace. "Social justice impact of archives: A preliminary investigation." *Archival Science* 13 (2013): str. 317-348.

Etički kodeks arhivista. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1997.

Eveleigh, Alexandra. "Participatory archives." U *Currents of Archival Thinking*, ur. Heather MacNeil i Terry Eastwood, str. 299-326. Santa Barbara: Libraries Unlimited, 2017.

Flinn, Andrew, Anna Sexton. "Activist participatory communities in archival contexts: Theoretical perspectives." U *Participatory archives: Theory and Practice*, ur. Edward Benoit i Alexandra Eveleigh, str. 173-190. London: Facet, 2019.

Foucault, Michel. *Povijest seksualnosti 1: Volja za znanjem*. Zagreb: Domino, 2013.

Foucault, Michel. *The History of Sexuality: Volume I: Introduction*. New York: Pantheon Books, 1978.

Fulgosi, Ante. *Psihologija ličnosti: Teorija i istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga, 1990.

Gilliland, Anne J. "Reconceptualizing records, the archive and archival roles and requirements in a networked society." *Knygotyra* 63 (2014): str. 17-34.

Green, Mark. "A critique of social justice as an archival imperative: What is it we're doing that's all that important?" *The American Archivist* 76, br. 2 (2013): str. 303-334.

Green, Mark. "The surest proof: A utilitarian approach to appraisal." *Archivaria*, br. 45 (1998): str. 127-169.

Harris, Verne. *Archives and justice: A South African perspective*. Chicago: SAA, 2007.

Howells, Christina. *Derrida: Deconstruction from Phenomenology to Ethics*. Cambridge: Polity Press, 1999.

Hoyle, Victoria. *The Remaking of Archival Values*. London: Routledge, 2023.

Hughes-Watkins, Lae'l. "Moving toward a reparative archive: a roadmap for a holistic approach to disrupting homogenous histories in academic repositories and creating inclusive spaces for marginalized voices." *Journal of Contemporary Archival Studies* 5 (2018): članak br. 6. Pristupljeno 20. kolovoza 2024. <https://elischolar.library.yale.edu/jcas/vol5/iss1/6>.

Jakić, Marko. *Sloboda, pravednost i demokracija u filozofiji Johna Rawlsa*. Zagreb: Naklada Breza, 2018.

Jenkinson, Hilary. "British archives and the war." *The American Archivist* 7, br. 1 (1944): str. 1-17.

Jeurgens, Charles, Michael Karabinos. "Paradoxes of curating colonial memory." *Archival Science* 20 (2020): str. 199-220.

Jimerson, Randall C. *Archives Power: Memory, Accountability, and Social Justice*. Chicago: SAA, 2009.

Ketelaar, Eric. "Archivalisation and archiving." *Archives & Manuscripts* 27, br. 1 (1999): str. 54-61.

Kluckhohn, Clyde. "Values and value-orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification." U *Toward a General Theory of Action*, ur. Talcott Parsons i Edward Shils, str. 388-433. Cambridge: Harvard University Press, 1951.

Krupa, Krystiana L., Kelsey T. Grimm. "Digital repatriation as a decolonizing practice in the archeological archive." *Across the Disciplines* 18, br. 1-2 (2021): str. 47-58.

Larsen, Randall J., David M. Buss. *Psihologija ličnosti*. Jastrebarsko: Slap, 2008.

Lewis, Clarence I. *An Analysis of Knowledge and Valuation*. La Sale: Irving Lewis, 2011.

MacNeil, Heather. "Trusting records in a postmodern world." *Arhivaria* 51 (2001): str. 36-47.

O'Neal, Jennifer R. "The right to know: Decolonizing native american archives." *Journal of Western Archives* 6, br. 1 (2015): članak br. 2. <https://doi.org/10.26077/fc99-b022>.

Rawls, John. *A Theory of Justice*. Cambridge: The Belknap, 1999.

Ridener, John. *From Polders to Postmodernism: A Concise History of Archival Theory*. Duluth: Litwin books, 2009.

Roddenberry, Gene, Michael Piller, Ronald D. Moore. "The Best of Both Worlds." *IMDb*. Pristupljeno 20. kolovoza 2024. <https://m.imdb.com/title/tt0708785/>.

Schwartz, Joan M., Terry Cook. "Archives, records, and power: The making of modern memory." *Archival Science* 2 (2002): str. 1-19.

Senković, Željko. "Aristotelova εὐδαιμονία." *Filozofska istraživanja* 27, br. 4 (2007): str. 809-821.

Stapleton, Richard. "Jenkinson and Schellenberg: A comparison." *Archivaria*, br. 17 (1984): str. 75-85.

Summers, Ed. "Appraisal talk in Web archives." *Archivaria*, br. 89 (2020): str. 70-103.

Tschan, Reto. "A comparison of Jenkinson and Schellenberg on appraisal." *The American Archivist* 65, br. 2 (2002): str. 176-195.

Wallace, David A. "Archives and social justice." U *Currents of Archival Thinking*, ur. Heather MacNeil i Terry Eastwood, str. 274-291. Santa Barbara: Libraries Unlimited, 2017.

Yeo, Geoffrey. "Can we keep everything?: The future of appraisal in a world of digital profusion." U *Archival Futures*, ur. Caroline Brown, str. 45-64. London: Facet, 2018.

Summary

A CONTRIBUTION TO ARCHIVAL ETHICS: CHARACTERISTICS OF THE ARCHIVISTS, THE PERSPECTIVE OF JUSTICE, AND ARCHIVAL APPRAISAL

The author starts with a remark that records managers and corporate archivists feel differently about the archival code of ethics than archivists who work in state archives. A similar peculiarity was also mentioned in the literature. That is why the author considers reinterpreting archival professional deontology and linking it to ethics of characteristics or virtues. In the article, the author considers characteristics of self-reflexivity, empathy, inclusiveness, and transparency as virtues that could be shared among archivists. Justice is considered a behaviour upon which archivists could act, especially in the archival appraisal. Previously mentioned characteristics should lead to that behaviour, and this is the basis of the conceptual model of ethics showcased in the article.

The author considers Scott Cline's theory of virtues and archival being and reflects on the notion of behaviour from psychology because justice is seen in this paper more as behaviour than a complex virtue. Self-reflexivity, empathy, inclusiveness, and transparency are expected characteristics of persons entrusted to manage and preserve archival materials. They lead to justice. Justice in this paper is considered in the context of philosophical ethics and political philosophy, such as Aristotle and Rawls's theory. Justice is also examined as an essential concept for archival work and thematised in various archival theories, from Duff, Flinn, Suurtamm, and Wallace to Caswell, Cifor, and Harris. The author sets up his conceptual, ethical model and applies it primarily to archival appraisal (although it can be applied to the description and usage of archival material – this should be the theme for additional study and the imaginable ontology of archival ethics). The author considers self-reflexivity as a starting point of the archivalisation phase of archival appraisal instead of Rawls' primary positions and the veil of ignorance. The next difference between the proposed ethical model and Rawls' theory lies in the relativization of rationalism and the plausible usage of harmonization tendency in archives. The just appraisal should include empathy, because various positions related to archival materials should be evaluated, and inclusivity so various values can be regarded. Numerous values in the value catalogue should be assessed during appraisal, not the bare evidential value of information and records. Inclusiveness serves us in appraisal instead of hardly obtainable fairness. Ultimately, the appraisal process should be transparently documented so users can discover why they ended with these materials prepared in particular ways.

Archivists acting according to the justice principle require a reflexive examination of values, a review of archival science as the foundation of archival activities, and their social role and purpose. They are directed by an empathic understanding of others' positions, inclusive acceptance that Others may have their values, and endorsement of these values for the value catalogue. They regard transparency as a tool to legitimize their professional activities, especially in the appraisal process. In addition to appraising archival materials by the archivists, the characteristics considered in the article could serve as a basis for public evaluations of contemporary archivists and their work.

Keywords: *archival ethics; appraisal as performative; empathy; inclusivity; justice as a behaviour; self-reflexivity; transparency*

